

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Karin Agger

Hänger det på erfarenheten?

Processuella principer som risksäkring vid bevisvärderingen

JURM02 Examensarbete

Examensarbete på juristprogrammet
30 högskolepoäng

Handledare: Christoffer Wong

Termin för examen: VT2013

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	2
FÖRKORTNINGAR	3
1 INLEDNING	4
1.1 Syfte och problemformulering	4
1.2 Metod, material och teori	5
1.3 Disposition och avgränsningar	7
2 STRAFFPROCESSENS MÅL OCH TEORI	9
2.1 Inledande anmärkningar	9
2.2 Sanningen och straffprocessen	10
2.3 Rättssäkerheten i straffprocessen	12
2.3.1 Ett multipelt begrepp	12
2.3.2 Rättsstaten och rättssäkerheten	13
2.3.3 Oskyldighetspresumtionen	16
2.4 Effektiviteten och rättssäkerheten	17
2.5 Sammanfattning	18
3 ERFARENHETSSATSERNA	19
3.1 Inledande anmärkningar	19
3.2 Sakfrågor och rättsfrågor	19
3.3 Erfarenhetssatsernas grund	20
3.4 Allmänna och särskilda erfarenhetssatser	22
3.5 Starka och svaga erfarenhetssatser	25
4 GRUNDER FÖR BEVISVÄRDERINGEN	28
4.1 Inledande anmärkningar	28
4.2 Historisk bakgrund	28
4.2.1 Den legala bevisteorin	28
4.2.2 Rättegångsreformen	30

4.3	Riktlinjer för den fria bevisvärderingen	32
5	PRINCIPER FÖR FÖRFARANDET	35
5.1	Inledande anmärkningar	35
5.2	Muntlighet, omedelbarhet och koncentration	35
5.3	Kontradiktion och likställdhet	38
5.4	Rättens opartiskhet	41
5.5	Insyn i rättens bevisvärdering	44
5.6	Möjligheten till överklagande och omprövning	46
5.7	Bevisbörda, beviskrav och utredningskrav	47
6	ANALYS OCH AVSLUTANDE KOMMENTARER	53
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	58
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	66

Summary

The evaluation of evidence is free. This means that the convincing force of the evidence in a case is not determined by legal rules. The evaluation of evidence is rather an epistemological activity. The term *laws of general experience*¹ is used to describe the propositions on which the evaluation of evidence is based upon. Laws of general experience expresses the probability of connection between facts, and thus form the basis for the courts when the court for example consider the probative value of a witness's observation of a person in the vicinity of a crime scene, supposedly the person suspected of crime.

The laws of general experience, can be based on a more or less weak foundation. As laws of general experience are based on a limited material, it is always associated with risk when applying them on evidence. In addition, they can be more or less weak, due to lack of applicability of the case or that the reliability to the material on which experience rate based is flawed.

The preparatory works set out guidelines for the evidence. In addition, methods of the evaluation of evidence have been developed in the doctrine. The guidelines contribute, along with other procedural principles, to minimize the risk of the evaluation of evidence resting on a weak foundation of knowledge. These procedural principles are, *inter alia*, the principle of equality of arms and the right of an adversarial procedure by an impartial tribunal, the responsibility of the court to provide grounds for the decision and the right of appeal.

The purpose of this thesis, is to examine how procedural principles of this sort, work together to prevent that the evaluation of evidence rests on a weak knowledge basis.

---

¹ In Swedish: ”erfarenhetsatser”.

Sammanfattning

Bevisvärderingen är fri. Det innebär att det inte uppställs några legala regler för hur rätten ska värdera bevisningen i ett mål. Bevisvärderingen är istället en kunskapsteoretisk verksamhet, och den kunskap som rätten använder vid bevisvärderingen benämns *erfarenhetssatser*. Erfarenhetssatser ger uttryck för sannolikheten för samband mellan olika fakta, och ligger således till grund för rättens bedömning av bevisvärdet, exempelvis av ett vittnes iakttagelse av en person i närheten av en brottsplats, som påstås vara den person som är misstänkt för brottet i målet.

De erfarenhetssatser som rätten använder vid bevisvärderingen kallas allmänna erfarenhetssatser. Särskilda erfarenhetssatser tillförs målet av andra än rätten, företrädesvis sakkunniga. De allmänna erfarenhetssatserna, den kunskap som rätten använder vid bevisvärderingen kan bygga på en mer eller mindre svag grund. Eftersom erfarenhetssatserna baseras på ett begränsat material, är det alltid förknippat med svårigheter att tillämpa erfarenhetssatser vid bevisvärderingen. Därtill kan erfarenhetssatser, på grund av att de saknar tillämplighet i det enskilda fallet eller att tillförlitligheten av det material på vilket erfarenhetssatsen grundas är bristfälligt, vara mer eller mindre svaga.

I motiven uppställs riktlinjer för bevisvärderingen. Därtill har metoder för bevisvärderingen utarbetats i doktrinen. Riktlinjerna bidrar, tillsammans med andra processuella principer och institut, till att motverka risken för att bevisvärderingen vilar på en svag kunskapsmässig grund. Bland dessa processuella principer och institut kan kontradiktionsprincipen och principen om parternas likställdhet, nämnas. Därtill har bland annat principen om rättens opartiskhet, domstolens skyldighet att ange skäl för sina avgöranden samt parts rätt att överklaga en domstols avgörande.

Uppsatsens syfte är att undersöka hur processuella principer och processuella institut samverkar för att motverka att bevisvärderingen i en brottmålsrättegång vilar på en bristfällig kunskapsmässig grund.

Förkortningar

BrB	Brottsbalk (1962:700)
Dir.	Kommittédirektiv
EKMR	Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna, Rom den 4 november 1950
FL	Förvaltningslag (1986:223)
FPL	Förvaltningsprocesslag (1971:291)
FN	Förenta Nationerna
FT	Förvaltningsrättslig Tidskrift
HFD	Högsta förvaltningsdomstolen
ICCPR	Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter, New York den 16 december 1966
JT	Juridisk Tidskrift
NJA	Nytt juridiskt arkiv
NSL	Narkotikastrafflag (1968:64)
OSL	Offentlighets- och sekretesslag (2009:400)
Prop.	Regeringens proposition
RF	Regeringsform (1974:152)
RB	Rättegångsbalk (1942:740)
Rskr.	Riksdagens skrivelse
SKL	Statens kriminaltekniska laboratorium
SOU	Statens offentliga utredningar
SvJT	Svensk Juristtidning
TP7	Protokoll nr 7 av den 22 november 1984 till konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

1 Inledning

1.1 Syfte och problemformulering

Dekanus för medicinska fakulteten: ”Vad är sanning?”

Dekanus för juridiska fakulteten: ”Det som kan bevisas med två vittnen.”

Ur Ett drömspel av August Strindberg.

Sanning och kunskap inom straffprocessens ramar är ett problematiskt ämne. Numera är det inte så, som vid tiden för Strindbergs drama, att rätten är bunden av legala regler för värderingen av bevisningen i ett mål. Bevisvärderingen är numera fri. Frihet behöver naturligtvis inte vara dåligt, men frihet innebär risker.

Domarens övertygelse om bevisens värde ska enligt motiven vara ”objektivt grundad och sålunda stödjas på skäl, som kunna godtagas av andra förståndiga personer”.² Den kunskap, de skäl, som rätten använder vid bevisvärderingen benämns erfarenhetssatser. De utgör en del av den kunskapsmässiga bas som rätten använder, och behöver använda, för att ha möjlighet att värdera bevisningen i ett mål. Hur ska rätten exempelvis bedöma bevisvärdet av den tilltalades påstådda motiv i en mordrättegång? Av den tilltalades fingeravtryck på den telefonsladd som påstås ha använts vid mordet? Av att den tilltalade påstås ha befunnit sig på en plats, ett visst avstånd från brottsplatsen?

Rättens uppgift är att avgöra vad som är bevisat. Beviskravet är högt i brottmål, varför det i princip krävs stark bevisning för att någon ska kunna fällas för ett brott. Vägen dit, till punkten då den tilltalades skuld anses ställd bortom rimligt tvivel, är emellertid minerad. Det finns en risk att värdet av den föreliggande bevisningen övervärderas, om den kunskap som tillämpas vid värderingen vilar på en svag grund. Vad är exempelvis rimligt i en viss situation? Vad är rimligt att en person gör eller förstår under vissa givna förutsättningar?

Det farligaste är nog det som inte sägs. Den kunskap som för domaren själv anses självklar, men som i själva verket grundar sig på normer eller en verklighetsbeskrivning som alla människor inte ansluter sig till, eller som inte är giltig för det aktuella fallet. Det finns en risk, och är naturligt, att domaren bedömer värdet av en utsaga med utgångspunkt i sin egen referensram. Risker är kanske särskilt stora vid mindre allvarliga brott. Givet att bevisvärderingen ska vara fri, och givet att bevisvärderingen ska genomföras av människor och inte av datorer, så kommer en sådan risk emellertid alltid att finnas. Frågan är dock hur riskerna kan minimeras.

---

² SOU 1938:44, s. 378.

För att undersöka detta ämne, har jag uppställt följande frågeställningar.

- Vad är straffprocessens mål och teori?
- Vad är erfarenhetssatser?
- Vilka riktlinjer har rätten att förhålla sig till vid bevisvärderingen?
- Vilka processuella principer är av betydelse för att minimera risken för att svaga erfarenhetssatser får alltför stor betydelse vid bevisvärderingen?

1.2 Metod, material och teori

Den rättsdogmatiska metoden får anses vara den klassiska rättsvetenskapliga metoden. Ordet ”dogmatik”, som i Svenska Akademiens ordbok förklaras som en ”systematisk framställning af ett religionssamfundns läroåskådning”, kan dock ge icke-kritiska associationer. Av Jareborg beskrivs den rättsdogmatiska metoden som något som består i ”rekonstruktion av rättssystem”, särskilt rörande ”gällande rätt”.³ Enligt Peczenik och Aarnio beskriver rättsdogmatiken gällande rättsregler inom olika juridiska områden och dessa områdens struktur och bidrar på detta sätt till rättsordningen genom att konstruera ett system som ger mening åt andra rättskällor såsom lagar och domstolarnas domar.⁴

Aarnio menar att den juridiska metodens grundantagen är att (gällande) rätt kan studeras som objekt, att rättskällor av bindande eller auktoritativ karaktär ska användas vid tolkningen av rätten med stöd av särskilda tolkningsprinciper, och att juristen vid tolkningen har vissa grundläggande krav på rättsordningen att förhålla sig till, såsom förutsebarhet och rättvisa.⁵ Att rättsdogmatiken är systemintern på detta vis, torde dock inte innebära att inte det är möjligt att kritisera rätten.⁶

Däremot kan andra perspektiv behövas. Om den rättsdogmatiska metoden kan sägas ge ett internt perspektiv på rätten, kan andra vetenskapliga discipliner erbjuda ett externt perspektiv som hjälp för analysen av rättssystemet. Ett rättshistoriskt och ett rättssociologiskt perspektiv kan exempelvis komplettera det norminriktade perspektivet genom att undersöka hur rätten utvecklats, hur den påverkar samhället och hur rättstillämpning faktiskt går till.⁷ Samhällsvetenskapen bidrar således med information om rättssystemet som en del av samhället.

När det gäller mitt arbete, skulle jag vilja säga att dess utgångspunkt och syfte präglas av ett yttre perspektiv. Syftet är nämligen att redogöra för vilken betydelse vissa processuella principer och institut har för den faktiska bevisvärderingen, och därmed den ömsesidiga påverkan mellan processuella

---

³ Jareborg, *SvJT 2004 s. 1* (s. 4).

⁴ Aarnio, 1997, s. 75, även Peczenik, 2005, s. 249.

⁵ Aarnio, 1997, s. 82f.

⁶ Jfr Jareborg, *SvJT 2004 s. 1* (s. 4), även Lavin, *FT 1989 s. 115* (s. 115f).

⁷ Olsen, *SvJT 2004 s. 105* (s. 130).

principer och den faktiska bevisvärderingen. Men syftet är också att beskriva rättens systematik, när det gäller den fria bevisprövningens förhållande till andra processuella principer, regler och institut. Därmed behövs även ett inre perspektiv på rätten.

Vad gäller redogörelsen för vilka riktlinjer som domstolen har att förhålla sig till vid bevisvärderingen, har jag även försökt att belysa den fria bevisprövningens historiska och teoretiska kontext. Jag har därvid kortfattat redogjort för den fria bevisprövningens historiska bakgrund, i syfte att ställa den i relation till den legala bevisteorin och därmed till det andra tydliga alternativet till bevisprövningens nuvarande reglering.

Som utgångspunkt för min analys har jag i ett särskilt kapitel behandlat frågan om straffprocessens mål och teori. I kapitlet behandlas rättssäkerhetsbegreppet närmare, liksom frågan om straffprocessens sanningsutletande funktion.

Vad det gäller frågan om erfarenhetssatsernas grund, är det nödvändigt att förhålla sig till det faktum att de är ett slags teoretisk konstruktion. Vetenskapsteoretisk och kunskapsteoretisk litteratur har därför, utöver juridisk doktrin, används för att behandla frågan om de juridiska erfarenhetssatsernas grund och svagheter. Det rör sig om verk av Bertrand Russell och Karl Popper, som jag bedömer vara framstående inom detta område.

Med hänsyn till att de typer av erfarenhetssatser som jag intresserar mig av är sådana som sällan behandlas vid argumentationen i rättens domskäl, är det inte möjligt att med stöd av rättspraxis få kunskap om erfarenhetssatsernas funktion, och om hur rätten tillämpar och reflekterar över användningen av erfarenhetssatser vid bevisvärderingen. För att få en insyn i hur den enskilde domaren hanterar erfarenhetssatser vid bevisvärderingen, har jag därför intervjuat fem olika domare. Vid intervjuerna har jag försökt att låta intervjupersonerna berätta fritt i så stor utsträckning som möjligt, utan att binda dem vid en alltför fast struktur vid intervjun.⁸ Jag menar dock inte att jag kan dra några empiriskt säkra slutsatser av det som framkommit under intervjuerna. Intervjuerna har därför inte någon omedelbar betydelse för uppsatsen, varför jag har avstått från att redovisa intervjurens resultat vad gäller rättens användning av erfarenhetssatser vid bevisvärderingen i uppsatsen. I uppsatsen förekommer ett par hänvisningar till intervjuerna, men endast rörande sådant som är av mindre central betydelse. Exempelvis har jag i avsnittet om riktlinjer för bevisvärderingen med stöd av domarnas utsagor begränsat mig till att endast redogöra för grunderna i Ekelöfs bevisvärderingsmetod.

När det gäller att beskriva den rättsliga systematiken och innebörden av de processuella principer som är föremål för arbetet, tas utgångspunkt i en rättsdogmatisk metod. Redogörelsen bygger på rättskällor. I den mån

---

⁸ Jfr Bryman, 2009, s. 300 vad gäller kvalitativ intervjuteknik.

hänvisning sker till andra än prejudicerande rättsfall, har redogörelsen som ändamål att ge belysande exempel från rättstillämpningen utan att göra anspråk på att redogöra för gällande rätt. Flera av principerna har sin grund i Europakonventionen⁹ och har fått sin närmare innebörd preciserad genom Europadomstolens¹⁰ praxis. Redogörelsen gör inte anspråk på att vara fullständig, eftersom utrymmet inte tillåter det. Däremot har min utgångspunkt varit att redogöra för de rättsfall genom vilka rättsprinciperna ursprungligen fastslogs.

1.3 Disposition och avgränsningar

Inledningsvis behandlas frågan om straffprocessens mål och teori. Framställningen ger ett företrädesvis rättsteoretiskt perspektiv på straffprocessens funktion. Den grundläggande frågan är den om vilket ändamål straffprocessen avser att tjäna. Frågan har betydelse vid utformningen av de straffprocessuella reglerna, men ger också ett slags ideologisk ram till hela processen. För framställningen i övrigt är det av betydelse att beröra frågan om straffprocessens mål och teori, eftersom den anger ramen för den avslutande analysen och utvärderingen. Av denna anledning är det avsnitt som behandlar rättsstatsbegreppet och rättssäkerhetsbegreppet relativt omfattande. Kapitlet avslutas därför med en kort sammanfattning.

Vidare, behandlas erfarenhetssatsernas teoretiska grund. Ett kortfattat bevisteoretiskt bakgrundsavsnitt inleder kapitlet. Syftet med kapitlet är att redogöra för vilka typer av erfarenhetssatser som rätten förväntas använda vid bevisvärderingen, och att belysa vilka risker som tillämpningen av erfarenhetssatser, och därmed bevisvärderingen, är förknippad med. Kapitlet ger alltså en vidgad presentation av det problem som är arbetets föremål.

Det därefter följande kapitlet har som syfte att redogöra för vad rätten har att förhålla sig till vid bevisvärderingen. Sådana riktlinjer framgår av motiven, men till viss del också av doktrin. Framställningen har begränsats till att avse sådana aspekter som är av betydelse för min problemformulering, och därmed till sådant som kan medföra att rätten förhåller sig kritisk till den kunskap de använder vid bevisvärderingen.

Det näst sista kapitlet behandlar de processuella principer och processuella institut som jag menar har betydelse för rättens bevisvärdering. Principerna har delvis olika skyddsintressen, i den meningen att vissa principer har bevisningens kvalitet som sitt främsta intresse, medan andra tjänar andra intressen, bland annat sådana som relaterar till rättssäkerhet. Eftersom mitt syfte med uppsatsen är att visa hur olika principer och institut kan samspela

---

⁹ Europarådets konvention av den 4 november 1950 angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna (nedan Europakonventionen, även förkortad EKMR). Angående översättningen, se prop. 1951:165, s. 2, även SÖ 1952:35.

¹⁰ Europeiska domstolen för de mänskliga rättigheterna (nedan Europadomstolen), se rubriken vid art. 19, EKMR.

och skapa garantier för en god och väl underbyggd bevisvärdering, menar jag dock att det är motiverat att de samlas i ett kapitel.

I det sista kapitlet presenteras min analys och mina avslutande kommentarer till den föregående framställningen. De tidigare kapitlen är visserligen inte helt befriande från mina egna åsikter, eftersom jag har försökt att väva in dem på ett lämpligt sätt i framställningen. Det avslutande kapitlet är emellertid det huvudsakliga analysavsnittet.

2 Straffprocessens mål och teori

2.1 Inledande anmärkningar

§ 16. Konungen bör rätt och sanning styrka och befordra, vrångvisa och orätt hindra och förbjuda, ingen fördärva eller fördärva låta, till liv, ära, personlig frihet och välfärd, utan han lagligen förvunnen och dömd är, [...] i den ordning, Sveriges lag och laga stadgar föreskriva [...]
Ur konungaeden i 1809 års regeringsform.

Genom straffprocessen realiserar de straffrättsliga reglerna. Straffrätten kan, enkelt uttryckt, sägas ha som ändamål att motverka beteenden som inte är önskvärda.¹¹ I detta kapitel presenteras ett perspektiv på straffprocessens mål och funktion.

Framställningen tar sin utgångspunkt i Packers teori om straffprocessens funktion. Teorin handlar om vilka olika intressen och värden som utgör grunden för utformningen av straffprocessen, och vad den rationelle lagstiftaren bör beakta vid avvägningen mellan dem.¹² Två olika modeller, ”the Crime Control Model” och ”the Due Process Model”, representerar enligt Packer föremålet för lagstiftarens avvägningsoperation.¹³ I svensk doktrin översätts den förra till brottsbekämpnings- eller effektivitetsmodellen, och den senare, till legalitets- och rättssäkerhetsmodellen.¹⁴ I den följande framställningen kommer jag att hänvisa till dem som effektivitetsmodellen respektive rättsäkerhetsmodellen.

Effektivitetsmodellen har enligt Packer sin grund i åsikten att bekämpandet av brottslighet är den viktigaste uppgiften för det straffprocessuella systemet, och att straffprocessen därför ska vara en garant för ”social freedom”.¹⁵ Straffprocessens mest centrala funktion är därför enligt effektivitetsmodellen att minimera antalet felaktiga *friande* domar.¹⁶ När det gäller rättssäkerhetsmodellen, syftar den å andra sidan till att minimera antalet felaktiga *fällande* domar.¹⁷

För att de belysa grundläggande skillnaderna mellan modellerna, liknar Packer straffprocessen enligt effektivitetsmodellen vid ett löpande band, och rättssäkerhetsmodellen vid en hinderbana.¹⁸ För det system, som är utformat enligt rättssäkerhetsmodellen, ska varje steg i straffprocessen fungera som

---

¹¹ Jareborg, 1992, s. 140.

¹² Packer, 1964, s. 1 samt s. 5f.

¹³ Packer, 1964, s. 6.

¹⁴ Översättningen har jag hämtat från Lindblom. Se Lindblom, *SvJT 1999 s. 617* (s. 626).

¹⁵ Packer, 1964, s. 9.

¹⁶ Packer, 1964, s. 15.

¹⁷ Packer, 1964, s. 15.

¹⁸ Packer, 1964, s. 13.

ett hinder mot att den misstänkte tar sig vidare i processen.¹⁹ Straffprocessen är, enligt denna modell, inriktad på att upptäcka brister i utredningen.²⁰ Packer skriver att ”[j]ust as the Crime Control Model is more optimistic about the unlikelihood of error in a significant number of cases, it is also more lenient in establishing a tolerable level of error”.²¹ Straffprocessen, utformad enligt rättssäkerhetsmodellen, kan därför enligt Packer, liknas vid en fabrik som ägnar sig åt mycket kvalitetskontroll och som därmed får acceptera att produktionsvolymen av denna anledning blir lidande.²²

Packers teori har kritiserats för att vara endimensionell, och att analysen av och förhållandet mellan de värden som ligger bakom utformningen av straffprocessen därför blir otillräcklig.²³ Utgångspunkten för teorin, att emotstående värden av olika slag blir föremål för avvägning och att det åligger lagstiftaren att göra en så god avvägning mellan dem som möjligt, är däremot inget främmande. Jag tänker på de vågskålar som fru Jusitia håller i sin hand. Beskrivningen av straffprocessens ändamål, som en avvägning mellan rättssäkerhet och effektivitet finns dessutom i svensk doktrin.²⁴ För den fortsatta framställningen, fungerar Packers modellteori därför väl som utgångspunkt.

Inledningsvis berörs dock frågan om straffprocessens sanningsutletande funktion. Därefter behandlas rättssäkerhetsbegreppet närmare, och slutligen skriver jag något om förhållandet mellan effektivitet och rättssäkerhet. Syftet med framställningen är att ge läsaren en uppfattning om den straffprocessens principiella grund, och om dess mål, funktion och teori.

2.2 Sanningen och straffprocessen

Det finns flera motiv bakom strävan efter att nå sanningen i en straffprocess. Att veta vem som har begått ett brott, hur och varför det begicks är enligt Weigend en förutsättning för att återställa den samhällsfrid som brottet har stört, och som den ursprungliga kriminaliseringen av gärningen syftat att upprätthålla.²⁵ Fastställandet av sanningen är dessutom nödvändigt för att kunna utpeka någon som skyldig till ett brott och därmed ålägga denne ett straff – samhällets mest allvarliga uttryck för moralisk skuld.²⁶ Genom sökandet efter sanningen, menar Ho att rätten letar efter stöd för att kunna dra slutsatser om fakta i målet och för att rättfärdiga sina argument vid bevisvärderingen, något som är en förutsättning för att rätten ska kunna påstå sig äga kunskap om fakta i målet.²⁷ Att rätten grundar sin dom på

---

¹⁹ Packer, 1964, s. 13.

²⁰ Packer, 1964, s. 14.

²¹ Packer, 1964, s. 15.

²² Packer, 1964, s. 15.

²³ Macdonald, 2008, s. 269.

²⁴ Se t.ex. Nowak, 2003, s. 19, även Lindblom, *SvJT 1999* s. 617 (s. 640) och *SvJT 2004* s. 229 (s. 243ff), även Träskman, *SvJT 2007* s. 101 (s. 120).

²⁵ Weigend, 2003, s. 157f.

²⁶ Weigend, 2003, s. 158.

²⁷ Ho, 2008, s. 74, 78 samt s. 84.

kunskap är enligt Ho en förutsättning för att processen ska anses vara rättvis.²⁸ Att döma någon för ett brott som denne inte har gjort sig skyldig till, är inte rättvist.²⁹

Det är emellertid tveksamt om det är möjligt att nå den absoluta sanningen inom ramen för straffprocessen. Pollock skriver följande.

Perhaps the greatest of all the fallacies entertained by lay people about the law is [...] that the business of a court of justice is to discover the truth. Its real business is to pronounce upon the justice of particular claims, and incidentally to test the truth of the assertions of fact made in support of the claim in law, provided that those assertions are relevant in law to the establishment of the desired conclusion; and this is by no means the same thing.³⁰

Det juridiska sanningssökandet begränsas av flera faktorer, och resultatet av domstolens verksamhet kan därför närmast beskrivas som en relativ eller funktionell sanning snarare än en slutsats med vetenskaplig exakthet. Å ena sidan begränsas det juridiska sanningsetandet av sådana faktorer som har samband med straffprocessens grundläggande förutsättningar. Å andra sidan av sådana principer som är uppställda till skydd för den tilltalades rättigheter.

Ramen för rättens prövning sätts inte av rätten själv utan av den part som initierat brottmålsprocessen, vanligen av åklagaren genom gärningsbeskrivningen.³¹ Därtill gäller att det huvudsakliga ansvaret för bevisningen åligger parterna, och inte rätten.³² Processen vilar på en kontradiktorisk, och inte en inkvisitorisk, grund.³³ Rättens prövning är således begränsad till gärningsbeskrivningen, som i sin tur måste vara förankrad i ett straffbud.³⁴ Domstolen är vidare skyldig att ge ett svar, och har inte möjlighet att skjuta avgörandet på framtiden för att saken råkar vara oklar.³⁵ Vad gäller bevisningens närmare beskaffenhet, är det i sig förenat med svårigheter att få fullständig information om ett dåtida händelseförlopp. Det är möjligt att endast målsäganden och den tilltalade närvarat vid det aktuella gärningstillfället. Dessutom föreligger det en risk att de inte minns, att de missuppfattat händelseförloppet eller att de av någon anledning inte håller sig till sanningen.³⁶ Det slutliga ”filtret” är domstolen, som uppfattar

---

²⁸ Ho, 2008, s. 74, 78 samt s. 84.

²⁹ Ho, 2008, s. 78.

³⁰ Pollock, 1922, s. 275.

³¹ Se 30 kap. 3 § RB, även 45 kap. 4 § RB.

³² Se 35 kap. 6 § RB. Rätten får dock enligt bestämmelsen ”självant inhämta bevisning”, men endast i brottmål som hör under allmänt åtal och i indispositiva tvistemål. Jfr 46 kap. 4 § 2 st. RB, som anger att rätten ska ”se till att målet blir utrett efter vad dess beskaffenhet kräver”. Se närmare om utredningskravet i brottmål i avsnitt 5.7 nedan.

³³ SOU 1938:44, s. 22f.

³⁴ Jfr 1 kap. 1 § BrB.

³⁵ Bolding, 1951, s. 26.

³⁶ Diesen i Björkman m.fl., 1997, s. 15f, även Schelin, 2007, s. 161f.

och tolkar utsagan.³⁷ Därtill gäller, att utredningens omfattning bland annat är beroende av brottsutredarens ekonomiska resurser.³⁸

Vidare begränsas sanningssökningen med hänsyn till principer som är uppställda till skydd för den tilltalades rättigheter. Det är inte tillåtet att använda sig av exempelvis tortyr eller hypnos för att förmå den tilltalade att berätta något.³⁹ Den tilltalade har tvärtom en rätt att förbli tyst.⁴⁰ Diesen framhåller att alla ”utlopp för *favor defensionis*”⁴¹ innebär en begränsning av de medel, som de brottsutredande myndigheterna kan använda och ger samtidigt den ram och det ’klimat’ för processen, inom vilket sanningssökandet ska bedrivas”.⁴²

Weigend menar att det inte finns något modernt rättssystem som ägnar sig åt ett villkorslöst sökande efter sanningen.⁴³ Det hindrar emellertid inte att det ändå kan utgöra ett slags mål för straffprocessen, om än inte ett allt överordnat mål.

2.3 Rättssäkerheten i straffprocessen

2.3.1 Ett multipelt begrepp

Samtidigt som straffprocessen har som ändamål att medverka till att den som har begått en brottslig gärning döms, har processen som ändamål att förhindra att oskyldiga döms och straffas. Detta krav beskrivs av flera författare som motiverat av rättssäkerhetshänsyn.⁴⁴ Begreppet rättssäkerhet används dock även för att beskriva andra krav på processen och på rättsordningen i övrigt. Utan en klar definition riskerar begreppet att endast bli ett uttryck för ett positivt samhällsligt tillstånd, som å ena sidan anses förstärkas genom brottsbekämpande åtgärder, och å andra sidan genom åtgärder eller regler som har som ändamål att stärka (eller att i varje fall inte försämra) den tilltalades ställning.⁴⁵

En motivering till ett förslag från Beredningen för rättsväsendets utveckling om snabbare handläggning av brottmål är ett exempel på en något vårdslös användning av begreppet rättssäkerhet. I kommittédirektivet angavs att beredningens huvuduppgift var att ”undersöka möjligheterna att med

---

³⁷ Schelin, 2007, s. 152.

³⁸ Lindell, 1987, s. 360f, även Lainpelto, 2012, s. 115.

³⁹ Se 2 kap. 5 § RF, även art. 3, EKMR (förbud mot tortyr), jfr art. 6.1 EKMR (rätt till rättvis rättegång), även Diesen i Björkman m.fl., 1997, s. 16.

⁴⁰ Se art. 6.1, EKMR, även Danelius, 2012, s. 282.

⁴¹ Principen om *favor defensionis* innebär att den tilltalade i olika avseenden har en förmånligare ställning i processen än åklagaren. Oskyldighetspresumtionen är ett uttryck för principen. Se Bergström m.fl., 2002, s. 57.

⁴² Diesen i Björkman m.fl., 1997, s. 16f.

⁴³ Weigend, 2003, s. 167.

⁴⁴ Se t.ex. Bolding, *SvJT 1965 s. 465* (s. 466 samt s. 468), även Bylund, 1993, s. 38f, även Linblom, *SvJT 1999 s. 617* (s. 626), *Rättegång I*, s. 30, även Lindell m.fl., 2005, s. 20, även Axberger m.fl., 2006, s. 30-32.

⁴⁵ Jfr Zila, *SvJT 1990 s. 284* (s. 288 samt s. 298f).

bibehållen rättssäkerhet öka effektiviteten och kvaliteten i rättsväsendets arbete”.⁴⁶ I betänkandet kan man läsa följande.

Från rättsväsendets synpunkt är det angeläget att en person som har råkat ut för ett brott kan få saken utredd av de brottsutredande myndigheterna och, i den mån inte lagföringen kan ske genom de förenklade förfaranden som finns, prövad i domstol inom rimlig tid. Även för målsägande innebär en lång väntetid olägenheter som inte sällan kan hänföras till bristande *rättssäkerhet*. Att långa väntetider också leder till försämrade bevisning är inte ovanligt.

Inte minst från *rättssäkerhetssynpunkt* är det därför nödvändigt att minska de totala genomströmningstiderna i brottmål. Ett snabbförfarande för brottmål bör kunna bidra till det. Den ökning av effektivitet och kvalitet som kan förutses följa av detta bidrar till att *rättssäkerheten* i stort blir förbättrad.⁴⁷

Begreppet rättssäkerhet används här vid argumentering för snabbare handläggning av brottmål, å ena sidan med hänsyn till den misstänktes skydd i förhållande till offentlig maktutövning och å andra sidan beträffande brottsoffrets (och andra samhällsmedborgares) trygghet och frid i samhällslivet. Ett problem med att använda begreppet rättssäkerhet med båda dessa innebörder är att förverkligandet av de ideal som begreppet i vardera betydelsen innefattar, kan innebära vidtagande av åtgärder som gagnar det ena intresset men kränker det andra.⁴⁸ Två intressen som ofta beskrivs som polära riskerar således att hissas under gemensam flagg. Anledningen till att någon önskar förklara att en viss åtgärd är motiverad ur ”rättssäkerhetssynpunkt” torde vara att begreppet är positivt laddat. Att påstå att en åtgärd bör genomföras eftersom den förstärker rättssäkerheten blir därmed nästan liktydigt med att beskriva åtgärden som ”bra”.⁴⁹ Men vad är egentligen innebörden av begreppet?

2.3.2 Rättsstaten och rättssäkerheten

Begreppet rättsstat har ett nära samband med rättssäkerhetsbegreppet och är, liksom begreppet rättssäkerhet, ett positivt laddat ord. För att behandla frågan om innebörden av rättssäkerhetsbegreppet, utgör rättsstatsbegreppet därför en nödvändig bakgrund.

Vad gäller rättsstatsbegreppet, görs vanligen en distinktion mellan en formell respektive en materiell, och därinom även mellan en tunnare och en mer vidsträckt, förståelse av begreppet.⁵⁰ En formell förståelse av rättsstatsbegreppet rör det sätt på vilket staten styrs samt sättet på vilket rättsregler meddelas och utformas.⁵¹ En rättsstat i formell mening innebär att den offentliga makten styr genom rättsregler (i motsats till genom godtycke), som till sin utformning är generella, framåtblickande (inte retroaktiva) samt

---

⁴⁶ Dir. 2000:90.

⁴⁷ SOU 2002:45, s. 31. Mina kursiveringar.

⁴⁸ Jfr Frändberg, *JT 2000-01* s. 269 (s. 270).

⁴⁹ Jfr Stevenson, 1944, s. 8f samt s. 206f.

⁵⁰ Tamanaha, 2004, s. 91f.

⁵¹ Tamanaha, 2004, s. 91f.

offentliga, relativt beständiga och tillräckligt klara för att medborgarna ska ha möjlighet planera sitt liv utifrån dem.⁵²

Det formella rättsstatsbegreppet kan dessutom, med en mer vidsträckt definition, innefatta ett krav på att rättsreglerna ska ha tillkommit i en viss, exempelvis demokratisk, ordning.⁵³ Ett materiellt rättsstatsbegrepp innebär, till skillnad från ett formellt, vissa krav på rättens innehåll. I en rättsstat ska rätten, med denna utgångspunkt, uppfylla vissa grundläggande rättvisekrav samt tillförsäkra medborgarna vissa fri- och rättigheter.⁵⁴ En förtjänst när det gäller det formella rättsstatsbegreppet är enligt Fuller att det är politiskt neutralt och därmed oberoende av statens rättspolitiska mål.⁵⁵ Fuller använde ordet ”legalitet”⁵⁶ som benämning av sitt rättsstatsbegrepp, vilket fordrar rättsregler som var generella, klara, offentligt meddelade, stabila och utan inbördes motsägelser, samt innefattade förbud mot retroaktiv lagstiftning och regler som medborgarna inte hade möjlighet att följa.⁵⁷ En rättsstat förutsätter vidare enligt Fuller att den offentliga makten styr med hjälp av regler och att det i det sammanhanget finns en överensstämmelse mellan rättsreglernas innehåll och dess tillämpning.⁵⁸

Ett uttryck för det senare finns i regeringsformens första paragraf, som fastslår att ”[d]en offentliga makten utövas under lagarna”.⁵⁹ Stadgandet är ett uttryck för en allmän legalitetsprincip, med krav på maktutövningens normbundenhet.⁶⁰ I brottsbalken fastslås en särskild straffrättslig legalitetsprincip, som vanligen uttrycks med orden ”inget brott utan lag, inget straff utan lag”.⁶¹ Principen innebär att endast den handling eller underlåtenhet som är tydligt straffbelagd ska kunna föranleda ett straffrättsligt ingripande, och innefattar därmed ett förbud mot analog tillämpning av straffbud.⁶² Av regeringsformen följer vidare ett förbud mot retroaktiv strafflag.⁶³ Den straffrättsliga legalitetsprincipen med förbud mot retroaktiv lagstiftning följer även av Europakonventionen.⁶⁴ En förutsättning för legalitetsprincipen, även om något sådant krav inte stadgas uttryckligen, torde vara att rättsreglerna är tillräckligt klara och precisa.⁶⁵ Däremot uppställer de som förespråkar en formell förståelse av rättsstaten i princip inte några krav på rättens materiella innehåll.

Raz, som förespråkar ett rättsstatsbegrepp bestående av formella och inte materiella kriterier, menar dock att även andra mekanismer, utöver de rent

⁵² Tamanaha, 2004, s. 91 samt s. 93.

⁵³ Tamanaha, 2004, s. 91.

⁵⁴ Tamanaha, 2004, s. 91f.

⁵⁵ Fuller, 1964, s. 147.

⁵⁶ Min översättning. På engelska ”legality”. Se Fuller, 1964, s. 41.

⁵⁷ Fuller, 1964, s. 33-39.

⁵⁸ Fuller, 1964, s. 34 samt s. 38f.

⁵⁹ Se 1 kap. 1 § 3 st. RF.

⁶⁰ Sterzel, 2009, s. 113.

⁶¹ Se 1 kap. 1 § BrB, även Sterzel, 2009, s. 113 samt s. 115.

⁶² Prop. 1993/94:130, s. 17f.

⁶³ Se 2 kap. 10 § 1 st. RF.

⁶⁴ Se art. 7, EKMR.

⁶⁵ Jfr Tamanaha, 2004, s. 92 samt s. 94.

formella, är nödvändiga för rättsstaten ska upprätthållas.⁶⁶ Oberoende och opartiska domstolar, med möjlighet att granska och garantera upprätthållandet av rättsstatliga principer, samt en ordning där domstolsprocessen är relativt snabb och billig.⁶⁷ Därtill måste de brottsbekämpande myndigheternas handlingsfrihet begränsas i syfte att motverka att rätten undergrävs.⁶⁸

Frändberg menar att det finns flera rättsstatsvärden, som tillsammans utgör ett slags rättsstatsideologi, och vars gemensamma grundvärde är att den enskilde individen ska åtnjuta rättsligt skydd mot kränkningar genom statens maktutövning.⁶⁹ Det förhållandet att staten, med hjälp av rättsordningen, ska skydda den enskilde mot statens missbruk av rättsordningen, och att staten därmed ska skydda individen mot staten själv, kallar Frändberg ”rättsstatens paradox”.⁷⁰ Till rättsstatsbegreppet hänför Frändberg individens skydd mot fyra, enligt författaren, särskilt kränkande åtgärder från statens sida.⁷¹ De principer som syftar till att skydda individen mot dessa kränkningar, och som rättsstatsideologin därmed innefattar, är, utöver rättssäkerhet, rättslighet, rättstrygghet och rättstillgänglighet.

Med *rättslighet* avses att de offentliga organen ska iaktta allas likhet inför lagen, vilket även innefattar lika tillgång till domstolarna och likställdhet mellan parterna i en rättegång.⁷² Kravet på *rättstillgänglighet* innebär att den offentliga makten ska tillhandahålla domstolar som opartiskt prövar och avgör tvister mellan enskilda och mellan enskilda och överheten, samt organ som utövar kontroll över lagstiftande och rättstillämpande organ.⁷³ I kravet på rättstillgänglighet ligger även att staten ska underlätta tillgängligheten till sådana organ.⁷⁴ *Rättstrygghet* innebär enligt Frändberg att den offentliga maktens användning av våld och tvångsmedel ska vara underkastad begränsning samt hård och ingående prövning och kontroll.⁷⁵ Begreppet rättstrygghet kan emellertid enligt Zila även användas för att beskriva ett krav på att den offentliga makten ska verka genom rättsordningen för att tillförsäkra samhällsmedborgarnas trygghet vad gäller exempelvis liv och egendom.⁷⁶ Det senare innebär dock ett krav av en annan karaktär än det förra. Istället för att innebära ett skydd för enskilda *i förhållande till* staten, innebär det senare kravet ett uttryck för samhällsmedborgarnas fordran på skydd *i* staten. Kraven kan, men behöver inte vara förenliga. När jag i den fortsatta framställningen använder begreppet rättstrygghet, är det därför med den innebörd som Frändberg lägger i begreppet.

---

⁶⁶ Raz, 1977, s. 196-200, samt s. 202.

⁶⁷ Raz, 1977, s. 200-201.

⁶⁸ Raz, 1977, s. 201f.

⁶⁹ Frändberg, 1996, s. 24.

⁷⁰ Frändberg, 1996, s. 25.

⁷¹ Frändberg, 1996, s. 26.

⁷² Frändberg, 1996, s. 27.

⁷³ Frändberg, 1996, s. 28.

⁷⁴ Frändberg, 1996, s. 28.

⁷⁵ Frändberg, 1996, s. 27f.

⁷⁶ Zila, *SvJT 1990* s. 284 (s. 291).

Rättssäkerhet, som alltså enligt Frändberg utgör ett av fyra rättsstatsvärden, innebär enligt författaren förutsebarhet i rättsliga angelägenheter.⁷⁷ Kränkningen består enligt Frändberg i att individen utsätts för den offentliga maktens godtycke med avseende på rätten, något som kan bero på att det saknas regler på det aktuella området (eller att rättstillämparen inte bryr sig om dem), alternativt att rätten ändras på ett nyckfullt och för individerna överrumplande sätt, med följderna att det bland individerna råder ovisshet om rättens innehåll.⁷⁸ För att återkoppla till diskussionen om rättsstatsbegreppet, kan rättssäkerhet med denna innebörd beskrivas som en konsekvens av (formella) rättsstatsprinciperna i ett enskilt fall. Även Jareborg använder begreppet rättssäkerhet med betydelsen förutsebarhet hos rättsliga beslut.⁷⁹

Ändamålet med ett rättssäkert system i betydelsen förutsebar rättstillämpning är att individen ska ges möjlighet att planera sitt liv och därmed kunna veta vad som är brottsligt och anpassa sitt handlande därefter. I vidare bemärkelse handlar det om att begränsa och uppställa gränser för den offentliga maktutövningen. Statens användning av tvångsmedel, där åläggandet av straff ingår, ska regleras genom lag och begränsas till de fall då det är nödvändigt.

2.3.3 Oskyldighetspresumtionen

Packer liknar, som tidigare nämnts, straffprocessen utformad i enlighet med rättssäkerhetsmodellen vid en hinderbana.⁸⁰ Oskyldighetspresumtionen utgör en grundläggande princip i denna hinderbana, och kan sägas utgöra grunden för individens rättstrygghet, eftersom principen syftar till att garantera att ingen döms oskyldig.⁸¹ Av Europakonventionen följer, att ”[v]ar och en som blivit anklagad för brott skall betraktas som oskyldig till dess hans skuld lagligen fastställts”. Motsvarande följer av FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter.^{82 83}

Nowak skriver att oskyldighetspresumtionen i första hand fungerar ”som ett skydd mot illa underbyggda anklagelser och felaktiga domar [...] eftersom den ställer höga krav på åklagarens bevisning”.⁸⁴ Vidare kan presumtionen, enligt Nowak, ”användas som ett komplement till andra lagbestämmelser” och är ”användbar för att fylla igen eventuella luckor i lagtexten i de fall där lagen inte ger vägledning”.⁸⁵ Oskyldighetspresumtionen bör enligt Nowak inte bara tillämpas vid utformningen av lagstiftningen, utan bör också fungera som ett rättesnöre vid rättstillämpningen ”[i] situationer där

---

⁷⁷ Frändberg, 1996, s. 28.

⁷⁸ Frändberg, 1996, s. 27.

⁷⁹ Jareborg, 1992, s. 81f samt s. 90.

⁸⁰ Packer, 1964, s. 13.

⁸¹ Jfr Nowak, 2003, s. 19.

⁸² Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter, New York den 16 december 1966 (nedan förkortad ICCPR). Angående översättningen, se SÖ 1971:42.

⁸³ Se art. 14.2, ICCPR.

⁸⁴ Nowak, 2003, s. 19.

⁸⁵ Nowak, 2003, s. 50.

godtyckliga eller illa underbyggda beslut kan befaras [...] för att styra beslutsprocessen i en för den tilltalade fördelaktig riktning”.⁸⁶

2.4 Effektiviteten och rättssäkerheten

Straffprocessen har bland annat till uppgift att realisera ändamålen bakom strafflagstiftningen.⁸⁷ För att kriminaliseringen inte endast ska vara ett tomt hot måste straffprocessen finnas som institut. För att ändamålen bakom straffrätten ska realiseras i så hög grad som möjligt, bör den också fungera effektivt.⁸⁸ Straffprocessen bör således, i sin helhet, genomföras på ett sätt som leder till att så många som möjligt av de som gjort sig skyldiga till ett brott lagförs.

Lindblom menar att straffprocessen, som samhällsinstitution, kan fungera som ett led i statens brottsbekämpande verksamhet, men framhåller att straffprocessens olika delar tjänar olika syften.⁸⁹ Strafflagarna, straffprocessen och straffverkställigheten kan enligt Lindblom tillsammans ha en brottsbekämpande funktion ”via den moralbildning och avskräckning som (?) följer av en väl avvägd utformning och tillämpning av straffbuden”.⁹⁰ Under förundersökningsstadiet har processen, enligt Ekelöf och Lindblom, framför allt en brottsbekämpande funktion, medan rättssäkerhetsintressena är dominerande under huvudförhandlingen och framförallt under rätts överläggning.⁹¹

När det gäller effektivitetskravet, kan det, menar jag, sägas ”sitta i väggarna” på processen. Om en av straffprocessens funktioner inte vore att döma de som har gjort sig skyldiga till brott, hade den inte existerat överhuvudtaget. Det finns flera processuella regler som ger uttryck för effektivitetshänsyn i den meningen att reglerna har som ändamål att möjliggöra genomdrivandet av processen, och att rätten, för fullgörande av sin dömande uppgift, får ett gott beslutsunderlag.⁹² Beviskravet, ”ställt bortom rimligt tvivel”, är inte heller absolut, utan ger utrymme för en viss felmarginal, även om utrymmet är litet.

Däremot måste det vara så, att brottmålsrättegången, som straffprocessens sista utpost, framför allt tjänar ett annat, i förhållande till den brottsbekämpande funktionen, överordnad syfte. I rättegångsbalkens tidigaste motiv uttalas att samhället inte endast har intresse av ”att den skyldige fälles utan ock att den oskyldige frikännes”, och att det inte är

---

⁸⁶ Nowak, 2003, s. 49 samt s. 53.

⁸⁷ Ekelöf, 1990, s. 75.

⁸⁸ Jareborg, 1992, s. 140, även Lindblom, *SvJT 2004* s. 229 (s. 243).

⁸⁹ Lindblom, *SvJT 2004* s. 229 (s. 244).

⁹⁰ Linblom, *SvJT 1999* s. 617 (s. 627f).

⁹¹ Linblom, *SvJT 1999* s. 617 (s. 633), även *Rättegång I*, 30f.

⁹² Se t.ex. 5 kap. 9 § RB (ordförandens uppgift att upprätthålla ordningen vid rättegången), 21 kap. 2 § RB (den misstänktes skyldighet att infinna sig personligen vid rättegången) och 36 kap. 21, 23 §§ (vittnesplikten och rättsens möjlighet att förelägga ett vittne att, vid äventyr av vite och häkte, fullgöra sin vittnesplikt).

”mindre viktigt, att en oskyldig frikännes, än att en skyldig dömes”.⁹³ Bolding har uttalat att en felaktig fällande dom i brottmål ”är förenad med betydligt större olägenheter än en felaktig [friande] dom”.⁹⁴ En av de domare som jag har intervjuat inom ramen för mitt arbete, hänvisade till före detta hovrättspresident Björn Kjellin, som ska ha sagt att ”[d]omstolens uppgift är att frikänna, eftersom det inte finns någon annan som gör det”.⁹⁵

2.5 Sammanfattning

Genom straffprocessen realiseras de straffrättsliga reglerna. Straffprocessen bidrar således till statens brottsbekämpande verksamhet, genom att den motverkar att de straffrättsliga reglerna endast förblir ett tomt hot. Det faktum att straffprocessen bidrar till detta ändamål, innebär emellertid inte att det är dess främsta ändamål. Packers beskrivning av brottmålsrättegången som endera ett löpande band, endera en hinderbana, är illustrerande. Bland annat med hänsyn till oskyldighetspresumtionen och de regler och principer som följer av presumtionen, får rättssäkerhetsmodellen, med Packers begreppsbildning, anses vara den överstående teorin i straffprocessen.

Med begreppet rättssäkerhet avses vanligen förutsebarhet. Den offentliga maktutövningens förutsebarhet är grundläggande i en rättsstat. Detta gäller även om man ansluter sig till en formell förklaring av rättsstatsbegreppet. Genom att förutsättningarna för den offentliga maktutövningen regleras i lag, blir den mera förutsebar. Statens användning av våld och tvångsmedel ska vara underkastad begränsning samt hård och ingående prövning och kontroll. Däri ligger att verka för, och upprätta ett system som, så långt det är möjligt, förhindrar att oskyldiga döms.

---

⁹³ SOU 1926:32, s. 4f.

⁹⁴ Bolding, *SvJT* 1965 s. 465 (s. 469).

⁹⁵ Intervju med Martin Sunnqvist, 15 maj 2013.

3 Erfarenhetssatserna

3.1 Inledande anmärkningar

No human mind can comprehend all the knowledge which guides the actions of society.

Ur The Constitution of Liberty av Friedrich Hayek.

Domarens övertygelse om bevisens värde ska enligt motiven vara ”objektivt grundad och sålunda stödjas på skäl, som kunna godtagas av andra förståndiga personer”.⁹⁶ I detta kapitel behandlas erfarenhetssatserna närmare.

Inledningsvis ges en kortfattad bevisteoretisk bakgrund till den fortsatta framställningen. Därefter behandlas erfarenhetssatsernas teoretiska grund, skillnaden mellan allmänna och särskilda erfarenhetssatser, och slutligen om starkare och svagare erfarenhetssatser.

3.2 Sakfrågor och rättsfrågor

Domstolens rättstillämpning grundas på rättsregler. När det gäller ansvar för brott, tar rätten ställning till huruvida den tilltalade har handlat på ett sätt som är kriminaliserat. I rättsregeln anges förutsättningarna för att ett handlingssätt ska vara brottsligt. För att den tilltalade ska kunna dömas för brottet ifråga, måste dennes handlande omfattas av de i rättsregeln uppställda förutsättningarna. De *abstrakta* rättsfakta (rekvisit) som anges i rättsregeln, jämförs med de *konkreta* rättsfakta som har inträffat i det enskilda fallet.⁹⁷ Åklagaren påstår att vissa konkreta rättsfakta föreligger, som motsvarar den aktuella rättsregelns rekvisit, vilket i sin tur medför att vissa rättsföljder kan komma i fråga.⁹⁸

Vid bevisprövningen ska rätten ”avgöra, vad i målet är bevisat”.⁹⁹ Enär utgångspunkten vid rättstillämpningen är den straffrättsliga regeln, är föremålet för bevisprövningen de fakta som föreligger i målet.¹⁰⁰ Vad gäller frågan om vad som är föremål för bevis, har det traditionellt gjorts en åtskillnad mellan rättssatser, erfarenhetssatser och fakta, varvid endast fakta är föremål för bevisning i snävare mening.¹⁰¹ Däremot krävs ej ”bevis om vad lag stadgar”, och inte heller för ”omständighet, som är allmänt veterlig”.¹⁰²

---

⁹⁶ SOU 1938:44, s. 378.

⁹⁷ Lindell m.fl., 2005, s. 359f., även *Rättegång IV*, s. 13-15.

⁹⁸ Jfr 45 kap. 4 § 1 st. 3 p. RB.

⁹⁹ Se 35 kap. 1 § 1 st. RB.

¹⁰⁰ Lindell m.fl., 2005, s. 359.

¹⁰¹ *Kallenberg II*, s. 553.

¹⁰² Se 35 kap. 2 § RB.

Vad gäller kompetensfördelningen mellan parterna och rätten i bevishänseende, görs vanligen en indelning i sak- och rättsfrågor.¹⁰³ Frågan om ett händelseförlopp faktiskt har inträffat är en sakfråga, medan frågan om det som påstås ha inträffat överhuvudtaget utgör brott är en rättsfråga.¹⁰⁴ Rättsregler behöver vanligtvis inte bevisas (*jura novit curia*).¹⁰⁵ Parterna behöver inte heller bevisa så kallade notoriska fakta. För att ett faktum ska vara notoriskt, krävs emellertid att det är ”allmänt veterlig[t]”.¹⁰⁶ Som exempel nämner Ekelöf det faktum, att Sverige i väster gränsar till Norge.¹⁰⁷ Ett notoriskt faktum är ett slags sakfråga, som av processekonomiska skäl utgör ett undantag från huvudregeln att domaren inte får använda sig av sin egen kunskap när det gäller sådant som bör bli föremål kontradiktion.¹⁰⁸

I följande avsnitt behandlas erfarenhetssatserna närmare. När domaren tillämpar erfarenhetssatser vid bevisvärderingen, använder han eller hon sig i viss utsträckning också, som är fallet med notoriska fakta, av sin egen privata kunskap. En viktig skillnad är dock, att då ett notoriskt faktum i princip utgör en sakfråga, används erfarenhetssatserna för att bestämma värdet av sakfrågan.

3.3 Erfarenhetssatsernas grund

För att rätten i det enskilda målet ska kunna värdera den föreliggande bevisningen, behövs en uppfattning om verkligheten, till vilken rätten kan relatera bevisningen.¹⁰⁹ Erfarenhetssatserna handlar om sannolikheten för samband mellan olika fakta och har därmed en central betydelse vid bevisvärderingen.¹¹⁰ Hur ska rätten exempelvis bedöma bevisvärdet av ett vittnes iakttagelse av en person i närheten av en brottsplats, som påstås vara den person som är misstänkt för stöld i ett mål? Vittnet uttalar att den iakttagna personen var lång, skäggig och hade en tatuering på vänsterarmen, ett signalement som passar in på den tilltalade. Rätten måste i ett sådant fall, för att kunna bedöma vittnesutsagans bevisvärde, bland annat bedöma hur vanligt det är att personer har ett sådant skägg som vittnet har iakttagit på den aktuella personen. Rätten måste därtill ta ställning till vittnets trovärdighet och utsagans tillförlitlighet. I samtliga fall används erfarenhetssatser.

För definition av begreppet erfarenhetssats, ska fyra författare från doktrinen nämnas. I första hand Kallenberg, som definierar erfarenhetssatser som ”hypotetiska satser, de där uttala, att, om en viss företeelse föreligger (vare

---

¹⁰³ Lindell, 1987, s. 15.

¹⁰⁴ Lindblom, 2003, s. 176.

¹⁰⁵ Se 35 kap. 2 § 2 st. 1 men. RB. Däremot kan en part bli tvungen att föra bevisning om innehållet i utländsk rätt, se 35 kap. 2 § 2 st. 2 men. RB. Det torde dock sällan bli aktuellt i brottmål.

¹⁰⁶ Se 35 kap. 2 § 1 st. RB.

¹⁰⁷ *Rättegång IV*, s. 59.

¹⁰⁸ *Rättegång IV*, s. 58. Närmare om kontradiktion, se avsnitt 5.3 nedan.

¹⁰⁹ Diesen, 2002, s. 8, även *Rättegång IV*, s. 18f.

¹¹⁰ Jfr Lindell, 1987, s. 231.

sig nu det är fråga om ett visst förhandenvarande tillstånd eller en viss inträffad tilldragelse), en annan företeelse må antagas vara därmed förknippad”.¹¹¹

Granfelt skriver i linje härmed att, ”medan ett uttalande om en faktisk omständighet städse utgör ett ’iakttagelseomdöme’ och hänför sig just till den ifrågavarande uti processen relevanta företeelsen, innefattar anförandet af en erfarenhetssats aldrig ett iakttagelseomdöme angående omständigheten ifråga utan en definition eller ett hypotetiskt omdöme vunnet genom erfarenhet oberoende af det enskilda uti processen föreliggande fallet, men med anspråk på giltighet för framtiden och tillämplighet också i afseende å fallet i fråga”.¹¹²

Ekelöfs definition är mer koncentrerad, enligt vilken en erfarenhetssats är ”ett påstående om sambandet mellan två företeelser, där påståendet gäller *generellt* för dessa”.¹¹³ Edelstam definierar begreppet erfarenhetssats, med utgångspunkt i de olika kännetecknen som framhållits i annan doktrin och som innebär att fenomenet avgränsas mot rättsfrågor och sakfrågor, som ”[e]n hypotetisk sats av abstrakt karaktär innehållande ett påstående att en företeelse med en viss grad av sannolikhet skulle medföra en annan företeelse, där påståendets grund utgörs av ett visst erfarenhetsmaterial till vilket båda företeelserna skulle kunna hänföras”.¹¹⁴

Erfarenhetssatsen utgör således ett slags generalisering, med sin grund i en slutledning baserad på iakttagelser av fakta.¹¹⁵ Sådan slutledning är induktiv, vilket innebär att man från iakttagelse av flera enskilda fall konstruerar en allmän regel.¹¹⁶ Deduktiv slutledning innebär, omvänt, att en slutsats dras från en allmän regel och appliceras på ett enskilt fall.¹¹⁷ Vid bevisvärderingen är slutledningen deduktiv, medan översatsen i slutledningen grundar sig på induktion.¹¹⁸

Den modell som i vetenskapliga sammanhang används för att inplacera en händelse under en allmän regel eller erfarenhetssats, för att kunna förklara eller förutsäga den, kallas subsumtionsmodellen.¹¹⁹ Ett exempel är den allmänna regeln, att vatten kokar vid 100 grader.¹²⁰ Modellen beskrivs av Karl Popper som påståendet om ett kausalsamband mellan ett universellt påstående om en naturlag och naturlagens effekt i det enskilda fallet, givet

---

¹¹¹ *Kallenberg II*, s. 556. Trots att Kallenbergs och Granfelts (se nästa not) uttalanden föregick den nuvarande rättegångsbalken, och därmed i princip den fria bevisprövningen, är de ändå av intresse. Den fria bevisprövningen infördes nämligen delvis genom domstolarnas praxis redan innan den nuvarande rättegångsbalken kom. Se avsnitt 4.2 nedan.

¹¹² Granfelt, 1930, s. 118.

¹¹³ *Rättegång IV*, s. 19.

¹¹⁴ Edelstam, 1991, s. 112.

¹¹⁵ Stening, 1975, s. 37, även Lindell, 1987, s. 214.

¹¹⁶ Stening, 1975, s. 37, även Lindell, 1987, s. 214.

¹¹⁷ Lindell, 1987, s. 214f.

¹¹⁸ Stening, 1975, s. 37.

¹¹⁹ Lindell, 1987, s. 216.

¹²⁰ Jfr Lindell, 1987, s. 217.

att förutsättningarna för lagens tillämpbarhet är uppfyllda.¹²¹ Det finns dock, som Lindell framhåller, en skillnad mellan de erfarenhetssatser som används vid bevisvärderingen och de empiriskt grundade lagar som används i naturvetenskaplig metodik.¹²² Skillnaden, menar Lindell, består i att de senare hänvisar till strikta lagpåståenden ("om A så alltid B"), medan de erfarenhetssatser som används vid bevisvärdering i allmänhet är vaga ("om A så oftast B").¹²³

Bertrand Russell menar att en generalisering som har sin grund i en induktion aldrig kan vara mer än sannolik.¹²⁴ Induktionen baseras nämligen alltid på ett begränsat material, vilket enligt Russell innebär att det i ett enskilt fall inte med fullständig säkerhet är möjligt att dra en slutsats om sambandet mellan olika händelser.¹²⁵ Det torde innebära att användningen av erfarenhetssatser vid bevisvärderingen i sig alltid innebär en risk.¹²⁶ Därtill kan erfarenhetssatsernas styrka variera, och kan tillföras underlaget för rättens bevisvärdering på olika sätt.

3.4 Allmänna och särskilda erfarenhetssatser

I motiven till rättegångsbalken uttalas att rättens bedömning av ett bevis värde ska vara "objektivt grundad och sålunda stödjas på skäl, som kunna godtagas av andra förståndiga personer".¹²⁷ Att domaren vid bevisprövningen är begränsad till det material som framkommit under rättegången hindrar, enligt motiven, inte "att han tager hänsyn till omständigheter, som äro allmänt veterliga, eller till erfarenhetssatser, som äro kända för honom", med den begränsningen att rätten inte bör använda sig av erfarenhetssatser som "falla utom området för allmän bildning och livserfarenhet".¹²⁸ De erfarenhetssatser som rätten använder vid bevisvärderingen kan därmed ha olika ursprung. De kan dels bestå i domarens egen livserfarenhet, och dels i annan eller andra personers kunskap. För att beskriva skillnaden mellan de olika typerna av erfarenhetssatser, används ofta begreppen "allmänna" respektive "särskilda" erfarenhetssatser, varvid det senare avser sådan kunskap som inte anses allmänt känd.¹²⁹ Det är de allmänna erfarenhetssatserna som rätten använder för att värdera bevisningen i ett mål. Låt vara att en särskild erfarenhetssats, såsom ett uttalande från en rättsläkare om hur ett blåmärke i allmänhet utvecklar sig på kroppen, kan ge domaren ett stöd vid bevisvärderingen. Särskilda erfarenhetssatser kan dessutom med tiden bli allmänna, och kan därtill få karaktären av en rättskälla, genom att de fastställs i doktrin eller

---

¹²¹ Popper, 2005, s. 38f.

¹²² Lindell, 1987, s. 217.

¹²³ Lindell, 1987, s. 217.

¹²⁴ Russell, 2009, s. 120.

¹²⁵ Russell, 2009, s. 120 samt s. 126f.

¹²⁶ Russell, 2009, s. 120.

¹²⁷ SOU 1938:44, s. 378.

¹²⁸ SOU 1938:44, s. 378.

¹²⁹ Edelstam, 1991, s. 116, även *Rättegång IV*, s. 281.

praxis.¹³⁰ Nedan kommer jag att ge exempel på olika typer av sådana, särskilda erfarenhetssatser.

Särskilda erfarenhetssatser behöver tillföras målet på något sätt. Utgångspunkten är att sådana erfarenhetssatser bör läggas fram som bevisning av parterna.¹³¹ Sakkunnigbeviset har som särskilt ändamål att tillföra målet sådan fackkunskap som rättens ledamöter inte besitter.¹³² Särskilda erfarenhetssatser kan dock tillföras målet på annat sätt än genom sakkunnigbevisning. Edelstam ger exempel på hur ombud eller åklagare kan tillföra målet särskild sakkunskap, och därmed tillföra målet denna kunskap.¹³³ Det torde dock inte vara ovanligt att särskild sakkunskap tillförs målet av vittnen, målsäganden och den tilltalade. Ett påhittat exempel rör brottet olaga hot. Den tilltalade kan exempelvis invända att den påstått brottsliga handlingen inte var ägnad ”att hos den hotade framkalla allvarlig fruktan” eftersom uttalandet ifråga inte har en sådan innebörd enligt ett särskilt språkbruk, som målsäganden känner till.

Initiativet till anlitan av sakkunnig kan tas av parterna eller av rätten.¹³⁴ Rättens möjlighet att självant förordna sakkunnig har bland annat samband med rättens skyldighet att ”se till att målet blir utrett efter vad dess beskaffenhet kräver”, och rättens skyldighet att värdera bevisningen och meddela dom i målet, varvid rätten kan sakna den sakkunskap som krävs för bevisvärderingen.¹³⁵ En skriftexpert kan exempelvis anlitas för att bedöma en underskrifts äkthet; en person som är specialist på bokföring kan anlitas för att beskriva betydelsen av särskilda bokföringstransaktioner.¹³⁶

Högsta domstolen har uttalat att ”anlitandet av psykologiska experter i mål om sexualbrott i en del fall kunna utgöra en värdefull hjälp för domstolarna när de har att göra en trovärdighetsbedömning”, och att experterna bland annat kan ”bidra med nyttig bakgrundsinformation och fästa rättens uppmärksamhet på möjliga felkällor”.¹³⁷ Domstolarna kan däremot inte, menar Högsta domstolen, ”okritiskt [...] utgå från vad som sägs av anlitate psykologiska experter”, och tillägger att ”[n]är det är fråga om trovärdigheten hos en målsägande eller ett vittne måste domstolen alltid göra en självständig bedömning som grundar sig på utredningen i målet i dess helhet. Vid sin värdering av ett expertutlåtande bör domstolen utgå från att, även om utlåtandet har avgetts av en person med vetenskaplig skolning, det inte är fråga om tillämpning av någon exakt vetenskap.”¹³⁸

---

¹³⁰ Schelin, 2007, s. 50f.

¹³¹ *Rättegång IV*, s. 281, se även 35 kap. 6 § och jfr 40 kap. 1 § RB.

¹³² *Rättegång IV*, s. 281, se även 40 kap. 1 § RB.

¹³³ Edelstam, 1991, s. 118-120.

¹³⁴ Se 40 kap. 1, 19 §§ RB.

¹³⁵ Se 46 kap. 4 § 2 st. RB, även Edelstam, 1991, s. 181 samt s. 233, även *Rättegång IV*, s. 287.

¹³⁶ *Rättegång IV*, s. 285.

¹³⁷ NJA 1992 s. 446 (s. 465).

¹³⁸ NJA 1992 s. 446 (s. 465).

Eftersom den sakkunniges utlåtande har karaktär av bevis ska rätten, på samma sätt som gäller andra bevis, pröva dess bevisvärde.¹³⁹ Allmänna erfarenhetssatser kan därför komma att användas för att bedöma bevisvärdet av de särskilda erfarenhetssatser, som tillförts målet genom en sakkunnig.¹⁴⁰ I princip kan det då krävas att målet tillförs ytterligare fackkunskap, om rätten inte skulle anse sig ha tillräckliga möjligheter för att ta ställning till de erfarenhetssatser som den sakkunnige tillför.¹⁴¹

DNA-teknik kan användas för att binda en person till ett visst biologiskt spår, såsom blod eller hår.¹⁴² Beviset i målet utgörs av det biologiska spåret, som analyseras av exempelvis Statens kriminaltekniska laboratorium, SKL, för att bestämma om en persons DNA-profil överensstämmer med spårets DNA-profil.¹⁴³ Analysen utgör således i bevisrättsligt avseende ett slags sakkunnigbevis. Slutsatsen av SKL:s analys uttrycks i en graderad skala, som anger sannolikheten för att spåret ska överensstämma med någon annan obesläktad person.¹⁴⁴ Den högsta sannolikhetsgraden uttrycks ”... det kan hållas för visst att...”, och innebär att risken för slumpmässig överensstämmelse är en på en miljon eller lägre.¹⁴⁵

I rättsfallet NJA 2003 s. 591 behandlades frågan om hur rätten skulle bedöma bevisvärdet av en analys av blodspår från en brottsplats. Den tilltalade gjorde flera invändningar mot DNA-analysens träffsäkerhet och riktigheten i SKL:s slutsats, som dock uttryckte den högsta graden av säkerhet.¹⁴⁶ Högsta domstolen menade att bevisvärdet av en sådan slutsats får anses vara mycket starkt, och att utgångspunkten därför bör vara att bevisning av det aktuella slaget är tillräckligt för att det ska anses vara ställt utom rimligt tvivel att det är den aktuella personen som har begått brottet.¹⁴⁷ Domstolen tillägger dock att denna utgångspunkt ”förutsätter [...] att slutsatsen av DNA-analysen framstår som rimlig”, och framhåller att det därutöver krävs annan bevisning som talar för den tilltalades skuld.¹⁴⁸ Högsta domstolens rimlighetsresonemang innebär att den särskilda erfarenhetssats, som SKL:s analys om det statistiska sambandet mellan blodspåret och den misstänkte ger uttryck för, måste bekräftas av de allmänna erfarenhetssatser som rätten anser vara tillämpliga i det enskilda fallet.¹⁴⁹

---

¹³⁹ *Rättegång IV*, s. 284, även NJA 2004 s. 702 (s. 720).

¹⁴⁰ *Rättegång IV*, s. 284.

¹⁴¹ *Rättegång IV*, s. 284.

¹⁴² Ds 2004:35, s. 28 samt s. 30.

¹⁴³ Ds 2004:35, s. 30, även Björkman, Johanna och Diesen, Christian, ”DNA-bevis är inte alltid starka”, *Juridisk tidskrift*, 2003-04 s. 890 (s. 893).

¹⁴⁴ Ds 2004:35, s. 30f.

¹⁴⁵ Ds 2004:35, s. 31.

¹⁴⁶ NJA 2003 s. 591 (s. 596).

¹⁴⁷ NJA 2003 s. 591 (s. 598).

¹⁴⁸ NJA 2003 s. 591 (s. 598).

¹⁴⁹ Björkman och Diesen, *JT 2003-04 s. 890* (s. 902).

I det ovan nämnda rättsfallet hördes en forensisk biolog som sakkunnig rörande genomförandet av DNA-analyser och om risken för felkällor.¹⁵⁰ Vad gäller frågan om när rätten bör anlita sakkunniga till stöd för bevisvärderingen, uttalar Schelin följande.

Processlagberedningens uttalande att domaren vid användandet av erfarenhetssatser som faller utanför området för allmän bildning och erfarenhet inte bör lita endast på sin egen sakkunskap måste rimligen tolkas som en uppmaning för domstolen att rättsens ledamöter vid dömandet själva måste ansvara för att de har erforderlig kunskap om relevanta erfarenhetssatser. Denna ståndpunkt kan också försvaras mot bakgrund av att domaren måste kunna fatta ett korrekt och välunderbyggt avgörande (även i de fall där sakkunniga inte anlitas) för att rättssäkerheten ska kunna vidmakthållas och principerna om förutsebarhet och likhet inför lagen upprätthållas.¹⁵¹

Att rätten själv ska, för att citera Schelin, ”ansvara för att de har erforderlig kunskap om relevanta erfarenhetssatser”, förutsätter att rätten nogt reflekterar över vilken kunskap som används vid bevisvärderingen, och uppmärksammar eventuella brister i det kunskapsmässiga grundlaget.

3.5 Starka och svaga erfarenhetssatser

Vid induktiv slutledning görs, som tidigare nämnts, en generalisering utifrån ett mer eller mindre begränsat material, varför slutsatsen om sambandet mellan händelserna inte kan vara mer än sannolik.¹⁵² Därav följer att det i princip alltid är förenat med svårigheter att tillämpa erfarenhetssatser, eftersom det underlag som satsen grundas på aldrig kan vara fullständigt. Detta avsnitt handlar om hur erfarenhetssatser därtill kan vara svagare eller starkare, med hänsyn till erfarenhetssatsens föremål, erfarenhetssatsens tillämpbarhet i det enskilda fallet och erfarenhetssatsens grund, vari ligger omfattningen av eller tillförlitligheten till det material, på vilket erfarenhetssatsen grundas.

Erfarenhetssatserna kan röra sambandet mellan yttre objektiva fakta, såsom frågan huruvida det är möjligt att köra en bil av ett visst slag från en plats till en annan inom en viss tidsrymd.¹⁵³ Vid juridisk bevisvärdering behöver rätten emellertid även ta ställning till en vilken avsikt eller vilket ändamål en person hade för utförandet av en viss handling.¹⁵⁴ En persons förklaring till varför denne har agerat på ett visst sätt eller till varför denne har befunnit sig på en viss plats vid en viss tidpunkt, kan dock vara högst personlig. Det är inte heller möjligt att iaktta själsliga processer.¹⁵⁵ Att tillämpa erfarenhetssatser som har sin grund i en uppfattning om hur människor vanligen agerar i en särskild situation, innebär därför att människor som

---

¹⁵⁰ NJA 2003 s. 591 (s. 596-598).

¹⁵¹ Schelin, 2007, s. 83.

¹⁵² Russell, 2009, s. 120, även Stening, 1975, s. 37.

¹⁵³ Jfr Lindell, 1987, s. 231.

¹⁵⁴ Lindell, 1987, s. 218.

¹⁵⁵ Lindell, 1987, s. 233.

beter sig på ett avvikande eller till synes irrationellt sätt missgynnas.¹⁵⁶ Det kan exempelvis röra trovärdigheten av den tilltalades invändning rörande tillägnelseuppsåt i ett snatterimål, där den tilltalade menar att det faktum att han lade en sak i fickan inte alls innebar att han tänkte stjäla den. Vanligtvis torde det vara så, att människor inte gör på detta vis. Det betyder däremot inte att alla människor gör så, och inte heller att det är uteslutet att den tilltalade är en excentrisk person som gör på detta vis, utan att det innebär att han har uppsåt att tillägna sig saken.

Erfarenhetssatsen kan, på grund av sin allmänna karaktär, sakna tillämplighet i ett enskilt fall.¹⁵⁷ Som exempel tar jag en påhittad generalisering: ”Det är inte troligt att två personer pratar med varandra i telefon längre än i en minut, om den ena personen av misstag ringt upp den andra personen”. Vi tänker oss ett mål, där bevisningen bland annat består av en uppgift om hur länge två personer har talat med varandra i telefon. Det ena telefonnumret tillhör den person som misstänks för det fullbordade brottet, och det andra numret tillhör den person, som i det aktuella målet misstänks för deltagande i förberedelse av brottet. Domarens livserfarenhet säger henne att människor vid felringningar inte gärna talar länge med den person som de av misstag ringt upp per telefon. Den tilltalades invändning om att han ringt upp den andra personen av misstag, men att han fortsatt att prata med personen eftersom han tyckte att den andre verkade trevlig, riskerar därför att lämnas utan avseende. Vanligen är det säkerligen så, att generaliseringens tillämpbarhet inte utesluts av individuella omständigheter.¹⁵⁸ Den tilltalade kan dock vara en säregen person som agerar på ett sådant sätt som denne har påstått. Av denna anledning är det viktigt att domaren reflekterar över vilka omständigheter som kan utesluta den generalisering som synes vara tillämplig.¹⁵⁹

Vidare kan erfarenhetssatsens styrka variera, med hänsyn till kvaliteten av det underlag, på vilket generaliseringen baseras, samt med hänsyn till den kvantitativa omfattningen av antalet fall där generaliseringen har konstaterats vara riktig respektive felaktig.¹⁶⁰ Sannolikheten för sambandet mellan två fakta är därför, enligt Russell, alltid relativ.¹⁶¹ Om A föreligger, kan det vara så att B *alltid* föreligger, men det kan också vara så att B *vanligen* föreligger, eller att B *oftare* föreligger än icke-B.¹⁶² Erfarenhetssatser baseras sällan på systematiska undersökningar, och domaren får därför ofta förlita sig till mindre välgrundad kunskap i form av sin livserfarenhet vid värderingen av bevisningen.¹⁶³ Den erfarenhetssats som tillämpas är därför enligt Ekelöf vanligen ”en *vag* – icke numerisk – *frekvenssats*, som endast på ett ungefär anger hur det vanligen ligger till, något som medför att slutsatsen blir behäftad med en motsvarande

---

¹⁵⁶ Lindell, 1987, s. 232.

¹⁵⁷ Lindell, 1987, s. 219.

¹⁵⁸ Jfr Lindell, 1987, s. 219.

¹⁵⁹ Lindell, 1987, s. 219f.

¹⁶⁰ Russell, 1912, s. 67, även Lindell, 1987, s. 220.

¹⁶¹ Russell, 1912, s. 67.

¹⁶² Lindell, 1987, s. 220, jfr även Russel, 1912, s. 67.

¹⁶³ *Rättegång IV*, s. 20.

osäkerhet.”¹⁶⁴ En sådan erfarenhetssats, som inte är statistiskt underbyggd på ett tillfredsställande sätt, riskerar dessutom enligt Lindell, att vara uttryck för fördomar eller vanföreställningar.¹⁶⁵

I en äldre dom uttalade underrätten exempelvis, att den tilltalades ”långa verksamhet i en betydande och ansvarsfull ställning, [och] hans goda ekonomiska förhållanden”, talade emot att han skulle ha tillägnelseuppsåt i ett mål om stöld.¹⁶⁶ Huruvida det förhåller sig så, att personer med särskilda typer av arbeten eller med goda ekonomiska förhållanden, är mindre benägna att stjäla är naturligtvis svårt, om inte omöjligt, att veta.

Det förhållandet, att det för bevisvärderingen saknas systematiska undersökningar, innebär att rätten kan vara tvungen att använda erfarenhetssatser analogt, eller att rätten uppställer en fiktiv erfarenhetssats.¹⁶⁷ En fiktiv erfarenhetssats innebär enligt Stening att rätten uttrycker hur man tror att erfarenhetssatsen skulle se ut om en sådan fanns.¹⁶⁸ Särskilt användningen fiktiva erfarenhetssatser torde vara förenat med en betydande osäkerhet, eftersom det i princip endast rör sig om en gissning.¹⁶⁹

Med hänsyn till att rätten vid värderingen av bevisningen i stor utsträckning torde vara hänvisad till mer eller mindre vaga erfarenhetssatser, riskerar bevisvärderingen leda till ett mer eller mindre materiellt oriktigt resultat.

---

¹⁶⁴ *Rättegång IV*, s. 20.

¹⁶⁵ Lindell, 1987, s. 222f.

¹⁶⁶ Se rådhusrätten i NJA 1972 s. 253 (s. 255).

¹⁶⁷ Stening, 1975, s. 40f, även Lindell, 1987, s. 228f.

¹⁶⁸ Stening, 1975, s. 40f.

¹⁶⁹ Jfr Stening, s. 41.

4 Grunder för bevisvärderingen

4.1 Inledande anmärkningar

8. En god och beskedlig domare är bättre än god lag, ty han kan alltid laga efter lägligheten. [...]
Ur Olaus Petris domarregler.

Principen om fri bevisprövning lagfästes i 1942 års rättegångsbalk genom 35 kap. 1 § RB, som alltså är gällande.¹⁷⁰ Den fria bevisprövningen vilar på tanken att de kunskapskällor som *kan* fungera som bevis för en omständighet *ska* få användas som bevis i en rättegång, och att det endast ankommer på domaren att på objektiva giltiga grunder pröva bevisningens värde.¹⁷¹ I samband med införandet av en fri bevisprövning, övergavs den legala bevisteorin. Ett system som tillämpar en legal bevisteori uppställer regler som begränsar vilken bevisning som får tas upp i ett mål, och hur domaren får bedöma sanningen eller innehållet i den bevisning som lagts fram.¹⁷²

Inledningsvis redogörs för bevisprövningens historiska bakgrund. I avsnittet behandlas utvecklingen från legal bevisteori till fri bevisprövning, och översiktligt om motiven bakom utvecklingen. Därefter behandlas frågan om vilka riktlinjer som uppställs för domaren inom ramen för principen om fri bevisvärdering och om kortfattat om ett par metoder som har utarbetats i doktrin för att hålla bevisvärderingen ”i schack”.

4.2 Historisk bakgrund

4.2.1 Den legala bevisteorin

Den legala bevisteorin utvidgades och stadfästes i Sverige under 1600-talet, en utveckling som har samband med vittnesbevisets ökade betydelse.¹⁷³ I medeltidens bevisrätt lades stor vikt vid huruvida andra än ögonvittnen, så kallade edgärdsmän, på grund av kännedom om parten och genom avläggande av ed, kunde styrka att denne talade sanning.¹⁷⁴ Processen byggde på föreställningen om edens helgd, och idén att människan, sedan hon svurit vid Gud att tala sanning, var böjd att hålla sig till sanningen.¹⁷⁵ Gemensamt för medeltidens bevisrätt och den senare utvecklade legala bevisteorin är betydelsen av bevisets yttre egenskaper. 1734 års rättegångsbalk innehöll långtgående jävsregler för vittnen, samt regler om

¹⁷⁰ Prop. 1942:5, s. 449f, även rskr. 1942:421.

¹⁷¹ SOU 1926:32, s. 24, SOU 1938:44, s. 377.

¹⁷² SOU 1926:32, s. 24.

¹⁷³ Sjögren, 1912, s. 156.

¹⁷⁴ Inger, 2011, s. 61-63.

¹⁷⁵ Inger, 2011, s. 62f.

hur många ojäviga vittnens utsagor som utgjorde fullt eller halvt bevis, och begränsningar vad gäller användningen av indiciebevisning.¹⁷⁶ Bevisreglerna kom, med undantag för reglerna om vittnesjäv, så småningom att luckras upp genom praxis, men reglerna var i princip alltjämt gällande fram till rättegångsreformen i början av 1900-talet.¹⁷⁷

Utvecklingen av den legala bevisteorin sammanföll med spridningen rationalismens idéer och centraliseringen av statsförvaltningen under 1500- och 1600-talen.¹⁷⁸ På olika håll i Centraleuropa hade fasta ämbetsverk upprättats vid hoven, vilket utgjorde förebild för den svenska organisationen.¹⁷⁹ Sverige utvecklades under perioden politiskt till en europeisk stormakt och kungamakten stärktes.¹⁸⁰ En fast och professionell förvaltningsstruktur etablerades genom 1634 års regeringsform.¹⁸¹ Den så kallade judiciella revolutionen innebar en alltmer centralstyrd domstolsorganisation och en professionalisering av domarkåren.¹⁸² Lokalsamhällets inflytande över rättstillämpningen minskade till förmån för ökad kontroll från statsmaktens sida.¹⁸³ En annan konsekvens av den judiciella revolutionen var inrättandet av hovrätterna och en hierarkiskt organiserad domstolsstruktur.¹⁸⁴ Bevisrätten utgjorde ett medel genom vilket statsmakten hade möjlighet att styra och kontrollera domarkåren och därmed rättstillämpningen.¹⁸⁵

Rationalismens idéer innebar ett skifte vad gäller synen på kunskap och sanning. Enligt medeltidens filosofer kunde en skarp gräns dras mellan vetenskap och åsikter, liksom mellan kunskap och sannolikhet.¹⁸⁶ Empirismens inträde innebar att ett påstående kunde anses som mer eller mindre sannolikt, och domarens bedömning av bevisningens förhållande till det verkliga händelseförloppet kunde placeras i en graderad skala av sannolikhet.¹⁸⁷ Bevisningens syfte var att uppnå en tillräckligt hög grad av sannolikhet, och bevisrätten skulle innehålla regler om omständigheter som innebar en presumtion för sådan sannolikhet.¹⁸⁸ På detta sätt hade exempelvis reglerna om vittnesjäv i 1734 års lag, sin grund i en uppfattning om vilka personkategorier som typiskt sett var mindre trovärdiga med hänsyn till förmågan eller viljan att avge en sanningsenlig utsaga.

---

¹⁷⁶ Se 17 kap. 7-16, 29, 30 §§ i 1734 års rättegångsbalk, i *Sveriges rikes lag: gillad och antagen på riksdagen 1734*, Faksimilutgåva till 250-årsdagen av lagens tillkomst efter den första i antikva tryckta upplagan av år 1780, Institutet för rättshistorisk forskning, Stockholm, 1984.

¹⁷⁷ SOU 1926:32, s. 25f.

¹⁷⁸ Pihlajamäki, 1997, s. 45f samt s. 94f.

¹⁷⁹ Carlsson, 1913, s. 1.

¹⁸⁰ Inger, 2011, s. 75-78.

¹⁸¹ Carlsson, 1913, s. 7 samt s. 26.

¹⁸² Modéer, 2010, s. 80, även Pihlajamäki, 1997, s. 65.

¹⁸³ Modéer, 2010, s. 80.

¹⁸⁴ Modéer, 2010, s. 86, även Pihlajamäki, 1997, s. 60.

¹⁸⁵ Pihlajamäki, 1997, s. 13.

¹⁸⁶ Byrne, 1968, s. 168 samt s. 171, även Pihlajamäki, 1997, s. 45.

¹⁸⁷ Pihlajamäki, 1997, s. 45f.

¹⁸⁸ Pihlajamäki, 1997, s. 46, även SOU 1926:32, s. 26.

Under 1800-talet skedde en professionalisering av den svenska juristkåren. Antalet jurister ökade kraftigt, vilket, tillsammans med ökad tryckfrihet och att juridiska avhandlingar började tryckas på svenska, bidrog till ökad tillgång till juridisk litteratur.¹⁸⁹ Införandet av fri bevisprövning, liksom frågan om införandet av en ackusatorisk straffprocess¹⁹⁰, var föremål för diskussion i den juridiska litteraturen.¹⁹¹ Johan Christopher Lindblad förespråkade en ordning där bedömningen av bevisningens trovärdighet i första hand skulle vara beroende av domarens ”på redlighet och urskillning grundade prövning”, men med viss begränsning i form av legala bevisregler.¹⁹²

Den fria bevisprövningens inträde skedde emellertid i första hand genom domstolarnas praxis, med utländsk rätt som förebild.¹⁹³ Domstolarnas rättsskapande verksamhet blev under 1800-talet den mest betydelsefulla rättskällan vid sidan av lagstiftningen.¹⁹⁴ Vid 1900-talets början hade de legala bevisreglerna i 1734 års lag på detta sätt undergått genomgripande modifieringar. Fullt bevis ansågs exempelvis kunna åstadkommas genom indiciebevisning, och rätten ansågs inte längre bunden av två vittens samstämmiga utsagor om motbevisning talade emot dessa.¹⁹⁵ Utvecklingen kan ses mot bakgrund av liberalismens inflytande över rätten, liksom rättsstatsidealet.¹⁹⁶

4.2.2 Rättegångsreformen

Införandet av en ny rättegångsbalk 1942 föregicks av ett omfattande utredningsarbete. 1911 fick en kommission till uppgift att i en förberedande utredning belysa de processuella frågor som skulle komma i fråga för en rättegångsreform.¹⁹⁷ Processkommissionen lämnade sitt betänkande 1926, vilket utgjorde grunden för Processlagberedningens arbete med utformningen av en ny rättegångsbalk.¹⁹⁸ Processkommissionens arbete föregick således Processlagberedningen. Processkommissionen påtalade en rad brister med det svenska rättegångssystemet, bland annat rörande rättegångsförfarandet, samt föreslog utgångspunkter för reformen. En god rättstillämpning skulle enligt kommissionen garantera rättsskipningens säkerhet, skyndsamhet och billighet.¹⁹⁹ Kravet på ”billighet” innebar att förfarandet inte skulle vara alltför kostsamt för parterna.²⁰⁰ Med ”säkerhet”, som enligt kommissionen var det främsta kravet på en god rättstillämpning,

---

¹⁸⁹ Modéer, 2010, s. 136f.

¹⁹⁰ Om den kontradiktoriska straffprocessformen, se närmare nedan i avsnitt 5.3.

¹⁹¹ Inger, 2011, s. 282.

¹⁹² Lindblad, 1842, s. 38f.

¹⁹³ Pihlajamäki, 1997, s. 134, även Inger, 2011, s. 286.

¹⁹⁴ Modéer, 2010, s. 161.

¹⁹⁵ SOU 1926:32, s. 25.

¹⁹⁶ Inger, 2011, s. 285f.

¹⁹⁷ Rskr. 1912:2, s. 19f, även prop. 1912:1, s. 13.

¹⁹⁸ Se SOU 1926:31-32, även prop. 1931:80, även rskr. 1931:308, även SOU 1938:43-44.

¹⁹⁹ SOU 1926:31, s. 17.

²⁰⁰ SOU 1926:31, s. 17f.

avsågs domens materiella riktighet²⁰¹ och dessutom, när det gäller brottmål, att den skyldige drabbades av ett rättvist straff samtidigt som att ingen oskyldig person dömdes.²⁰² Gärde beskriver detta, senare, ändamål som det allt annat övervägande.²⁰³

Enligt Processkommissionen karaktäriserades rättsskipningen av långsamhet. Varje mål behandlades i regel vid upprepade rättegångstillfällen, med fördröjning av målets avgörande som följd.²⁰⁴ Långsamheten kunde enligt kommissionen, tillsammans med andra brister vad gäller rättegångsorganisationen och förfarandet i övrigt, innebära risk för rättsskipningens säkerhet.²⁰⁵ Samma domare deltog sällan i hela målets handläggning, och det var inte ovanligt att den domare som avgjorde målet inte tidigare hade tagit någon befattning med målet. Som grund för domen hade domaren det protokoll, som vanligen upprättats av en notarie vid den muntliga handläggningen. Kommissionen förmodade att protokollen var behäftade med brister eftersom de vanligen inte upprättades i direkt anslutning till målets handläggning, utan först någon tid därefter. Dessutom rådde enligt kommissionen brist på reda och planmässighet i rättegångens utförande.²⁰⁶

Rättegångens muntlighet, omedelbarhet och koncentration ansågs vara en förutsättning för att råda bot på långsamheten och för att skapa bättre förutsättningar för materiellt riktiga domar.²⁰⁷ Muntlighet, omedelbarhet och koncentration ansågs därtill vara en förutsättning för genomförande av en fri bevisprövning.²⁰⁸ Kommissionen framhöll att en skriftlig redogörelse av vad som förekommit vid förhandlingen aldrig kunde ge läsaren samma intryck som vid en omedelbar iakttagelse. Genom ett muntligt, omedelbart och koncentrerat förfarande skulle rätten enligt kommissionen ges bättre förutsättningar att bedöma en utsagas trovärdighet och tillförlitlighet.²⁰⁹

Införandet av en fri bevisprövning beskrevs som den viktigaste och samtidigt minst omstridda reformpunkten vid införandet av 1942 års rättegångsbalk.²¹⁰ Trots att de legala bevisreglerna i viss utsträckning hade modifierats i rättspraxis, var domstolarna fortfarande bundna av de långtgående reglerna om vittnesjäva. Reglerna ansågs utgöra ett betydande ingrepp i möjligheterna att förebringa utredning i ett mål och på så sätt ett hinder mot att ge en fullständig och allsidig belysning av omständigheterna i

---

²⁰¹ Med domens materiella riktighet menas att den ska grundas på kunskap om (alla) relevanta omständigheter i det enskilda fallet, och överensstämma med den materiella rätten. Se Lindell m.fl., 2005, s. 21f, även Gärde, *SvJT 1931 s. 1* (s. 5).

²⁰² SOU 1926:31, s. 17, jfr även prop. 1931:80, s. 32f.

²⁰³ Gärde, *SvJT 1931 s. 1* (s. 5).

²⁰⁴ SOU 1926:31, s. 17.

²⁰⁵ SOU 1926:31, s. 17.

²⁰⁶ SOU 1926:31, s. 22f.

²⁰⁷ SOU 1926:31, s. 28, även SOU 1926:32, s. 20.

²⁰⁸ SOU 1926:32, s. 20, även prop. 1942:5, s. 450.

²⁰⁹ SOU 1926:32, s. 20f.

²¹⁰ SOU 1926:32, s. 26, även .

målet.²¹¹ Enligt Processkommissionen motverkade en legal bevisteori rättsskipningens uppgift att nå det materiellt riktiga i ett mål. Detta då en sådan princip riskerade att skilja mellan vad som är sant och vad som kan bevisas.²¹²

Diesen beskriver bevisprövningens historia som ”en utveckling bort från religiösa föreställningar om skuld via mekanisk evaluering av bevismedel [...] fram till den av demokratibegrepp och positivism präglade” fria bevisvärderingen.²¹³

Fri bevisprövning ställer uppenbarligen högre krav på den enskilde domaren. I det avseendet kan man se ett samband mellan domarkårens professionalisering och införandet av fri bevisprövning. Ett samband mellan centralisering och legal bevisteori kan också skönjas. Fri bevisprövning synes därmed förutsätta tillit till den enskilde domaren. I nästa avsnitt behandlas de riktlinjer, som fungerar som komplement till tilliten till domaren.

4.3 Riktlinjer för den fria bevisvärderingen

Rätten ska ”efter samvetsgrann prövning av allt, som förekommit, avgöra, vad i målet är bevisat”.²¹⁴ Vad gäller gränserna för den fria bevisprövningen, uttalade Processlagberedningen följande.

Regeln om domarens frihet vid bevisvärderingen innebär icke, att han får grunda sitt avgörande på en rent subjektiv uppfattning rörande de olika bevisens värde. *Hans övertygelse måste vara objektivt grundad och sålunda stödjas på skäl, som kunna godtagas av andra förståndiga personer. Ej heller får avgörandet grundas å totalintrycket av det föreliggande materialet.* Det åligger domaren att för sig själv och även i domskälen klarlägga de olika grunder, på vilka han stöder sin övertygelse. Av den uppställda regeln följer, att domaren vid bevisprövningen är *begränsad till det material, som framkommit i rättegången*, och sålunda icke får på annat sätt skaffa sig kännedom om relevanta omständigheter. Detta *hindrar icke, att han tager hänsyn till omständigheter, som äro allmänt veterliga, eller till erfarenhetssatser, som äro kända för honom.* I den mån dessa erfarenhetssatser falla utom området för allmän bildning och livserfarenhet, bör domaren icke lita endast på sin egen sakkunskap.²¹⁵

Rätten ska iaktta objektivitet vid bevisvärderingen och avgörandet får inte grundas på ett intuitivt helhetsintryck av materialet.²¹⁶ Att prövningen ska vara objektiv innebär enligt motiven att ”den även för andra innebär en övertygande beviskraft, därvid domaren naturligen måste använda allmänna

---

²¹¹ SOU 1926:32, s. 25f.

²¹² SOU 1926:32, s. 26.

²¹³ Diesen, 2002, s. 7.

²¹⁴ Se 35 kap. 1 § RB.

²¹⁵ SOU 1938:44, s. 378. Mina kursiveringar. Jfr 29 kap. 1 § 3 st. RB, som stadgar att ”var och en [vid skiljaktiga meningar] skall ange de skäl han grundar sin mening på”.

²¹⁶ SOU 1926:32, s. 255, även SOU 1938:44, s. 377f.

erfarenhetssatser och slutledningsregler.”²¹⁷ Domaren är skyldig att göra en diskursiv analys av det föreliggande materialet, och får därvid i princip endast beakta sådant material som framkommit i målet med undantag för så kallade notoriska fakta och erfarenhetssatser som han eller hon känner till.²¹⁸ Därtill åligger det rätten att i domskälen redogöra för vad som är bevisat i målet.²¹⁹ Redogörelsen fungerar bland annat som kontroll av rättens bevisprövning.²²⁰

Att bevisvärderingen är fri innebär således inte att domaren kan värdera bevisningen godtyckligt.²²¹ Principen innebär istället, som tidigare nämnts, att rätten vid värderingen av bevisningen inte är bunden av rättsregler eller andra principer, exempelvis med sin grund i prejudikat, om hur rätten ska genomföra bevisvärderingen.²²² Rätten ska istället värdera bevisen i målet i enlighet med allmän kunskapsteori, på grundval av kunskap om världen och hur den är beskaffad, inbegripet kunskap om människan och om orsaker och effekter till hennes handlande.²²³

Principen om fri bevisvärdering hindrar inte att det inom doktrinen finns flera uppfattningar om metoder för bevisvärderingen, som har utarbetats utifrån de allmänna riktlinjer som angavs i förarbetena. Redan år 1948, samma år som den nya rättegångsbalken trädde i kraft, presenterade Ekelöf ett matematiskt synsätt på sannolikhetsbedömningen vid bevisvärderingen och tillämpade matematiska formler för sannolikhetsbedömningen av kedjebevisning.²²⁴ Även Bolding och Diesen har presenterat metoder för bevisvärderingen.²²⁵ Samtliga metoders syfte är att strukturera bevisvärderingen, för göra bevisvärderingen förutsebar och rättssäker.²²⁶ Bevisvärderingsmetoderna ska inte närmare redogöras för här. Skälet är att det är tveksamt om någon av metoderna i sin renaste form tillämpas i praktiken vid bevisvärderingen.²²⁷ Med hänsyn till att samtliga av de domare som jag har intervjuat inom ramen för mitt arbete har uttryckt att de i varje fall, i varierande grad, tillämpar grunderna i Ekelöfs metod, kan något däremot sägas om denna metod.²²⁸

Det centrala, och minst okontroversiella, i Ekelöfs metod, är att betrakta ett bevis som del av en kedja av bevis, där bevisvärdet av varje bevis bedöms

---

²¹⁷ SOU 1926:32, s. 255.

²¹⁸ SOU 1926:32, s. 255, även SOU 1938:44, s. 378, även Lindell m.fl., 2005, s. 398.

²¹⁹ Se 30 kap. 5 § RB. Om domskälen, se vidare avsnitt 5.5 nedan.

²²⁰ SOU 1938:44, s. 218 samt s. 341.

²²¹ *Rättegång IV*, s. 162.

²²² Prop. 1942:5, s. 421f., även SOU 1938:44, s. 377, även SOU 1926:32, s. 255, även Westberg, 2007, s. 173.

²²³ *Rättegång IV*, s. 160, även Westberg, 2007, s. 173.

²²⁴ Ekelöf, 1948, s. 348f.

²²⁵ Se Bolding, 1951, s. 55ff, även Diesen, 2002, s. 120ff.

²²⁶ Jfr *Rättegång IV*, s. 161-163.

²²⁷ Jfr *Rättegång IV*, s. 171-174.

²²⁸ Intervju med Martin Sunnqvist, 15 maj 2013, även Sylvia Åberg, 15 maj 2013, även Jesper Blomberg, 20 maj 2013, även Björn le Grand, 22 maj 2013 samt Fredrik Van Keesbeeck Andersson, 22 maj 2013. Jfr avsnitt 5.7 nedan om bevisbörda och beviskrav, om Diesens hypotesmetod.

var för sig.²²⁹ Bevisvärdet av ett bevis bestäms utifrån en uppskattning av sannolikheten för att beviset har orsakats av bevisemat.²³⁰ Vad är exempelvis sannolikheten för att ett vittnes iakttagelse av den tilltalade i närheten av brottsplatsen, innebär att den tilltalade har begått brottet? Metoden motverkar, enligt Ekelöf, att flera svaga bevis sammantaget ter sig starkare än de faktiskt är.²³¹ Metodens syfte är således att göra rätten uppmärksam på felkällor vid bevisvärderingen.

Ekelöfs metod kan ses som ett uttryck för de riktlinjer i motiven, som fordrar att avgörandet inte får grundas på ”totalintrycket av det föreliggande materialet”.²³² I det avseendet tillför Ekelöfs metod inte något nytt. Däremot kan metoden, i den mån den bistår domaren med en struktur för bevisvärderingen, bidra till att göra rätten uppmärksam på felkällor och därmed till ett mer välgrundat resultat, samt eventuellt till att bevisvärderingen blir mer transparent. Därmed kan det vara så att valet av metod har underordnad betydelse, om en metod i sig, oavsett vilken den är och under förutsättning att den ryms inom de ramar som uppställts i motiven, kan bidra till att rätten uppmärksammar brister i underlaget för bevisvärderingen.

---

²²⁹ *Rättegång IV*, s. 171.

²³⁰²³⁰²³⁰ *Rättegång IV*, s. 170.

²³¹ Ekelöf, 1948, s. 349.

²³² SOU 1938:44, s. 378.

5 Principer för förfarandet

5.1 Inledande anmärkningar

Den legala bevisteorin band domaren vid regler för bevisvärderingen. I den meningen att principen om fri bevisvärdering inte uppställer sådana regler, är domaren numera fri att med utgångspunkt i allmänna erfarenhetssatser²³³ och med de begränsningar som följer av motiven²³⁴, värdera bevisningen. Det sagda är en sanning med modifikation. Det torde nämligen vara så, att vissa processuella principer och institut tillsammans kan minska risken för att den föreliggande bevisningen på grund av att den kunskap som tillämpas vid bevisvärderingen vilar på en svag grund.

Föremålet för redogörelsen är sådana principer som kan tänkas motverka att bevisvärderingen vilar på en svag kunskapsmässig grund. Flera av principerna anses vara en del av rätten till en rättvis rättegång, den grundläggande processuella rättigheten enligt artikel 6.1 i Europakonventionen.²³⁵ Andra principer följer uttryckligen av konventionen. Vissa principer följer av såväl konventionen som av svenska regler, andra följer endast av svenska regler.

Inledningsvis redogörs för principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration. Därefter principerna om kontradiktion och likställdhet, som har samband med rättens opartiskhet, vilket redogörs för i det därpå följande avsnittet. Vidare, om parternas och allmänhetens möjligheter till insyn i rättens bevisvärdering och därefter, om möjligheten till överklagande och omprövning. Slutligen behandlas frågan om bevisbörda, beviskrav och utredningskrav i brottmål.

5.2 Muntlighet, omedelbarhet och koncentration

Principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration har ett nära samband. Såväl i förhållande till varandra, som i förhållande till principen om fri bevisprövning. Införandet av fri bevisprövning ansågs nämligen förutsätta ett koncentrerat förfarande, där förhörspersonernas utsagor framställes muntligen, med möjlighet för rätten att omedelbart grunda sin dom på bevismaterialet.²³⁶ Processkommissionen uttalade följande vad gäller det muntliga förfarandets företrädare framför det skriftliga när det gäller att skapa goda förutsättningar för den fria bevisprövningen.

---

²³³ Se kapitel 3.

²³⁴ Se avsnitt 4.3.

²³⁵ Jfr Danelius, 2012, s. 245.

²³⁶ Prop. 1931:80, s. 88f samt s. 94f.

Sålunda är det för uppskattningen av ett vittnesmåls värde ofta av avgörande betydelse att se och höra, huru vittnesmålet avlägges, och att få en på omedelbar iakttagelse grundad uppfattning av vittnets person. Likaledes kan man ofta av en målsägandes eller en tilltalads hela uppträdande få en god ledning för bedömning av vilken trovärdighet man skall tillerkänna hans utsaga. Skriftligheten leder därför också till att domstolen icke blir i stånd att vid sitt avgörande beakta alla omständigheter, som äro av betydelse i bevisningshänseende. [...] Grundsatsen om fri bevisprövning kan ej med framgång genomföras utan muntlig process, vilken för domstolen möjliggör att uppskatta alla de olika omständigheter i målet, som den fria bevisprövningen ålägger domstolen att beakta.²³⁷

Processkommissionen framhåller vidare att muntlighetsprincipen har särskild betydelse i brottmål, där den muntliga bevisningen ofta är av avgörande betydelse.²³⁸ Principen om muntlighet skulle, tillsammans med omedelbarhet och koncentration, bidra till att skapa goda förutsättningar för rättens bevisvärdering inom ramen för den fria bevisprövningen.

Av Europakonventionen följer, att rättegången ska vara ”offentlig”.²³⁹ I *Lundevall mot Sverige* uttalade Europadomstolen att rätten till en offentlig förhandling med nödvändighet även innefattar rätten till en muntlig förhandling.²⁴⁰ Rättigheten har ett samband med parternas rätt att närvara personligen vid en rättegång.²⁴¹

Den muntliga principen är grundad på omedelbarhetsprincipen i den meningen att det endast är ett sådant system som gör det möjligt för rätten att tillgodogöra sig det stora (muntliga) kunskapsmaterial, som genom den fria bevisprövningen ska skapa så goda förutsättningar som möjligt för en materiellt riktig dom.²⁴² Av omedelbarhetsprincipen följer att domen, om huvudförhandling har hållits i målet, ska ”grundas på vad som förekommit vid förhandlingen”.²⁴³ Eftersom en muntlig framställning av bevisningen ställer högre krav på domarens minne, är det en förutsättning för omedelbarhetsprincipen att förhandlingen genomförs på ett koncentrerat sätt, ”utan onödiga uppehåll och så långt möjligt i ett sammanhang”, och att det råder ordning vid framläggningen av bevisningen.²⁴⁴

Koncentrationsprincipen har sedan rättegångsbalkens införande luckrats upp något, för att öka flexibiliteten vid rättegången. Fram till år 2000 gällde exempelvis, att det till huvudförhandling under en dag inte fick utsättas fler

---

²³⁷ SOU 1926:32, s. 20.

²³⁸ SOU 1926:32, s. 21.

²³⁹ Se art. 6.1, EKMR.

²⁴⁰ *Lundevall mot Sverige*, p. 34.

²⁴¹ Bylander, 2006, s. 56, se även art. 6.3c, EKMR.

²⁴² SOU 1926:31, s. 23, även SOU 1926:32, s. 22, även prop. 1931:80, s. 89, även Fitger, *SvJT 1999 s. 514* (s. 515).

²⁴³ Se 30 kap. 2 § RB (jfr 17 kap. 2 § RB vad gäller tvistemål).

²⁴⁴ Se 46 kap. 11 § RB (jfr 43 kap. 11 § RB vad gäller tvistemål), se även SOU 1926:31, s. 23, även Lindblom, *SvJT 2000 s. 105* (s. 132).

mål än som kunde beräknas bli slutförda inom sex timmar.²⁴⁵ Regeln hade som syfte att motverka att rättens ledamöters uppmärksamhet och iakttagelseförmåga rubbades, med hänsyn till att målet annars riskerade att inte bli allsidigt och uttömmande behandlat vid bevisvärderingen.²⁴⁶ I samband med avskaffandet av sextimmarsregeln, uttalade regeringen att den även fortsättningsvis ska utgöra ett riktmärke, även om det numera anförtros åt domstolen att bestämma sessionstidens längd.²⁴⁷ I samband med att sextimmarsregeln upphävdes, ändrades även andra regler som begränsade möjligheten för rätten att göra avbrott eller meddela uppskov för målets handläggning. Utgångspunkten är fortfarande densamma, att rättegången ska genomföras i en så koncentrerad form som möjligt.²⁴⁸ Däremot kan rätten numera i vidare utsträckning än tidigare besluta om större uppehåll i målets handläggning, ”[o]m det finns särskilda skäl med hänsyn till målets omfattning, huvudförhandlingens längd eller andra särskilda omständigheter”.²⁴⁹

Som motiv för en mer flexibel reglering av kravet på ett koncentrerat förfarande, anförde regeringen ”att det bland domare, åklagare och advokater numera torde råda allmän enighet om den vägledande principen att ett mål i domstol bör avgöras efter en koncentrerad huvudförhandling där rätten grundar sitt avgörande på vad som kommit fram vid förhandlingen”, och tillägger att det därför knappast finns ”någon risk för att domstolarna gör uppehåll i de utsatta huvudförhandlingarna annat än om det är absolut nödvändigt”.²⁵⁰ I tidigare lagstiftningsärenden framhölls riskerna med en uppluckring av koncentrationsprincipen mera.²⁵¹ Risken för att den äldre generationens dåliga vanor vad gäller uppskov i förhandlingen ska leva kvar, verkar alltså vara så liten att man anser sig ha möjlighet att kosta på sig en liberalisering av de tyglar som band den fria bevisprövningen.²⁵²

Sådana flexibilitetssträvanden innebär dock enligt Fitger en risk för att rättegångsbalkens bärande principer urvattnas, och att man därmed går miste om de förtjänster som balkens införande medförde.²⁵³ Det får, enligt min mening, inte heller vara så att betydelsen av principerna förminskas. De är lika centrala, nu som då. När det gäller omedelbarhetsprincipen, är det bland annat viktigt att rätten får god tid på sig att överlägga, i direkt anslutning till huvudförhandlingen. Därtill behöver rätten naturligtvis tid för reflektion. Det är viktigt att rättegångsbalken inte skrivs om, som om domarna vore av

---

²⁴⁵ Se bestämmelsens senaste lydelse innan den upphävdes i 1 kap. 9 § i lag 1987:747. Språket i paragrafen moderniserades år 1987, men hade vad gäller sextimmarsregeln samma materiella innehåll som äldre lagversioner. Se äldre versioner av bestämmelsen i 1 kap. 15 § i SFS 1942:740, som ändrades år 1969. Se 1 kap. 9 § i SFS 1969:244.

²⁴⁶ SOU 1938:44, s. 87.

²⁴⁷ Prop. 1999/2000:26, s. 54.

²⁴⁸ Se 46 kap. 11 § 1 st. RB (jfr 43 kap. 11 § 1 st. RB vad gäller tvistemål), se även prop. 1999/2000:26, s. 52.

²⁴⁹ Se 46 kap. 11 § 3 st. RB (jfr 43 kap. 11 § 3 st. RB vad gäller tvistemål), se även prop. 1999/2000:26, s. 52.

²⁵⁰ Prop. 1999/2000:26, s. 51.

²⁵¹ Se t.ex. prop. 1956:142, s. 29.

²⁵² Jfr prop. 1999/2000:26, s. 50.

²⁵³ Fitger, *SvJT 1999* s. 514 (s. 518).

annat slag än förut. Den mänskliga faktorn är lika närvarande vid bevisvärderingen, nu som då.

5.3 Kontradiktion och likställdhet

Grundläggande för rättegången i brottmål, liksom för rättegången i tvistemål, är att den utgörs av en förhandling mellan två parter.²⁵⁴ Å ena sidan åklagaren eller målsägande och å andra sidan den tilltalade. I brottmål brukar den kontradiktoriska processformen betecknas *ackusatorisk*, av latinets *accusator* som betyder åklagare.²⁵⁵ Den ackusatoriska straffprocessformen innebär att det är åklagaren och inte rätten som har uppgiften att ta initiativ till processen och bära utredningsbördan i brottmål, en motpol till en inkvisitorisk processform.²⁵⁶ Enligt Europadomstolens praxis innebär den kontradiktoriska principen vidare att båda parterna ska ges tillfälle att bemöta uppgifter i processmaterialet.²⁵⁷ En därtill närliggande princip är den om parternas likställdhet, som beträffande brottmål innebär att den tilltalade har rätt till insyn i processmaterialet.²⁵⁸

Av artikel 6.1 i Europakonventionen följer, att var och en vid prövningen av ”en anklagelse mot honom för brott, vara berättigad till en rättvis och offentlig förhandling inom skälig tid och inför en oavhängig och opartisk domstol”.²⁵⁹ Vidare följer av artikel 6.3 att den tilltalade har rätt ”att få tillräcklig tid och möjlighet att förbereda sitt försvar” samt få tillfälle ”att förhöra eller låta förhöra vittnen som åberopas mot honom samt att själv få vittnen inkallade och förhörda under samma förhållanden som vittnen åberopade mot honom”.²⁶⁰ De minimigarantier som anges i artikel 6.3 i konventionen utgör särskilda, specificerade aspekter av rätten till en rättvis rättegång, vilken garanteras enligt artikel 6.1 i konventionen.²⁶¹ Motsvarande följer av FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter.²⁶²

Rätten till en rättvis rättegång enligt Europakonventionen omfattar flera processuella principer, bland annat den om parternas likställdhet (”equality of arms”) och rätten till en kontradiktorisk process (”adversarial procedure”).²⁶³ Till principen om ett kontradiktoriskt förfarande, som innebär att en part ska ha möjlighet att ta del av och möjlighet att bemöta

²⁵⁴ Prop. 1942:5, s. 407, SOU 1938:44, s. 23, även SOU 1926:32.

²⁵⁵ *Rättegång I*, s. 70.

²⁵⁶ Ekelöf, 1956, s. 260f.

²⁵⁷ Se t.ex. *Barberà, Messegué och Jabardo mot Spanien*, p. 78, även *Kamasinski mot Österrike*, p. 102, även *Brandstetter mot Österrike*, p. 67, även *Nideröst-Huber mot Schweiz*, p. 24, även *Kuopila mot Finland*, p. 27.

²⁵⁸ Se t.ex. *Bulut mot Österrike*, p. 47, även *Barberà, Messegué och Jabardo mot Spanien*, p. 78, även i *Brandstetter mot Österrike*, p. 66, även i *Nideröst-Huber mot Schweiz*, p. 23.

²⁵⁹ Se art. 6.1, EKMR.

²⁶⁰ Se art. 6.3b samt art. 6.3d, EKMR.

²⁶¹ Se t.ex. *Pullar mot Förenade Konungariket*, p. 45, även *Foucher mot Frankrike*, p. 30.

²⁶² Se art. 14.1 samt art. 14.3e, ICCPR.

²⁶³ Jfr art. 6.1, EKMR, se även Jebens, 2004, s. 324 samt s. 327f, även Danelius, 2012, s. 245-247.

den bevisning som tillförs processen av motparten eller av rätten, hör att den tilltalade ska ges tillfälle att förhöra vittnen och andra personer som åberopas mot honom.²⁶⁴ Den senare rättigheten följer uttryckligen av Europakonventionen och gäller särskilt för brottmål.²⁶⁵ För att oskyldighetspresumtionen ska få ett reellt innehåll måste den tilltalade ges de verktyg som när nödvändiga för att hon eller han ska kunna genomföra sitt försvar på ett tillfredsställande sätt.²⁶⁶

Bedömningen av frågan huruvida rätten till en rättvis rättegång har kränkts ska bedömas mot bakgrund av rättegången i dess helhet, och först efter rättegångens slut.²⁶⁷ Europadomstolen uttalade i *Airey mot Irland* att konventionen ”is intended to guarantee not rights that are theoretical or illusory but rights that are practical and effective”.²⁶⁸ Målet gällde frågan om en kvinna hade förvägrats rätten till domstolsprövning genom att inte få rättshjälp för att ha möjlighet få till stånd en legal separation från sin make.²⁶⁹ En legal separation kunde enligt irländsk rätt endast erhållas vid en särskild domstol, och Airey hade inte råd att själv bekosta en advokat.²⁷⁰ Då Europadomstolen menade att Airey inte hade möjlighet att föra sin talan på ett fullgott sätt utan bistånd från en advokat, ansåg domstolen att hennes rätt till domstolsprövning hade kränkts.²⁷¹ Europadomstolen bedömer således den enskildes möjlighet att på ett faktiskt sätt tillvarata sin rättighet enligt konventionen.²⁷² Därtill gäller, att en brist i en lägre instans som i och för sig innebär en kränkning av rätten till kontradiktion, kan avhjälpas om den tilltalade får sin rättighet tillgodosedd i en högre instans.²⁷³

Principen om parternas likställdhet har en annorlunda innebörd i brottmål än i tvistemål. Med hänsyn till åklagarens dominerande ställning som undersökningsledare och den som beslutar om åtal och som presenterar målet för rätten, är utgångspunkten i brottmål att parterna *inte* är likställda.²⁷⁴ Europakonventionen utgör inte heller något hinder mot att den tilltalade favoriseras i processen.²⁷⁵ Tvärtom är det en förutsättning för att minska risken för att oskyldiga döms i straffprocessen.²⁷⁶ Principen om parternas likställdhet har istället som ändamål att säkerställa att den tilltalade inte har sämre möjligheter än åklagaren att utföra sin talan.²⁷⁷ I målet *Bönisch mot Österrike* menade Europadomstolen att den expert, på

²⁶⁴ Se t.ex. *Brandstetter mot Österrike*, p. 67, även Danelius, 2012, s. 257 samt s. 263.

²⁶⁵ Se art. 6.3d, EKMR.

²⁶⁶ Danelius, 2012, s. 246, jfr även art. 6.2, EKMR.

²⁶⁷ Se t.ex. *Imbrioscia mot Schweiz*, p. 38, även *John Murray mot Förenade Konungariket*, p. 63, även *Dikme mot Turkiet*, p. 108-109.

²⁶⁸ *Airey mot Irland*, 6289/73, p. 24.

²⁶⁹ *Airey mot Irland*, p. 8-11.

²⁷⁰ *Airey mot Irland*, p. 9-11.

²⁷¹ *Airey mot Irland*, p. 24, 26 samt p. 28.

²⁷² Se vidare t.ex. *Cudak mot Litauen*, p. 58, även *Sakhnovskiy mot Ryssland*, p. 95, även *Sabeh El Leil mot Frankrike*, p. 50.

²⁷³ Se *Edwards mot Förenade Konungariket*, p. 37-39.

²⁷⁴ Jebens, 2004, s. 327, även Danelius, 2012, s. 246

²⁷⁵ Danelius, 2012, s. 246.

²⁷⁶ Se art. 6.2, EKMR (oskyldighetspresumtionen), jfr även Danelius, 2012, s. 246.

²⁷⁷ Jebens, 2004, s. 327, även Danelius, 2012, s. 246.

vars uttalanden åklagaren grundade sin talan gavs en mer förmånlig ställning i processen än det expertvittne som den tilltalade tillkallat.²⁷⁸ Åklagarens expert fick bland annat vara närvarande under hela processen och hade dessutom möjlighet att förhöra det expertvittne som åberopats av den tilltalade.²⁷⁹ Domstolen menade därför att det rådde en obalans mellan åklagarens och den tilltalades ställning i processen.²⁸⁰

I målet *Nideröst-Huber mot Österrike* hade underrätten i samband med överklagandet översänt handlingarna i målet tillsammans med ett dokument där underrätten hade kommenterat målet och argumenterat för att överklagandet skulle ogillas.²⁸¹ Frågan var huruvida klagandens rätt till en rättvis rättegång hade kränkts på grund av att han inte delgivits dokumentet med underrättens kommentarer.²⁸² Europadomstolen uttalade följande.

The principle of equality of arms – one of the elements of the broader concept of fair trial – requires each party to be given a *reasonable opportunity to present his case under conditions that do not place him at a substantial disadvantage vis-à-vis his opponent*. [...] However, the concept of fair trial also implies in principle the right for the parties to a trial to have knowledge of and comment on all evidence adduced or observations filed.²⁸³

Den schweiziska regeringen hävdade att kommentarerna endast utgjorde ett svar på överklagandets kritik mot domen, och att dokumentet därmed inte innehöll något som inte redan framgick av själva domen.²⁸⁴ Domstolen menade dock att kommentarerna gav uttryck för en önskan om att påverka överrättens beslut, och att frågan om dokumentet verkligen påverkat överrätten därför var av mindre betydelse.²⁸⁵ Eftersom det enligt domstolen inte var troligt att överrätten inte skulle ägna kommentarerna någon uppmärksamhet, var det av betydelse att ge den tilltalade möjlighet att yttra sig över dem.²⁸⁶ Domstolen uttalade att den kontradiktoriska principen har lika stor betydelse i brottmål som i tvistemål, och att det är upp till parterna (i det här fallet den tilltalade) att bedöma huruvida processhandlingen tillför målet något som inte redan framgår av den överklagade domen.²⁸⁷ Vidare menade domstolen att den enskildes förtroende för rättsordningen är beroende av tilltron till att de i en straffprocess kommer att ges möjlighet till att bemöta samtliga delar av processmaterialet.²⁸⁸ Domstolen framhöll att åtgärder av detta slag, vars ändamål är att spara tid och påskynda förfarandet, utgör ett beaktansvärt intresse.²⁸⁹ Domstolen betonade dock att intresset av ett tidseffektivt förfarande inte rättfärdigar åsidosättandet av en

²⁷⁸ *Bönisch mot Österrike*, p. 32-34.

²⁷⁹ *Bönisch mot Österrike*, p. 33.

²⁸⁰ *Bönisch mot Österrike*, p. 32-35.

²⁸¹ *Nideröst-Huber mot Schweiz*, p. 10.

²⁸² *Nideröst-Huber mot Schweiz*, p. 15.

²⁸³ *Nideröst-Huber mot Schweiz*, p. 23-24. Mina kursiveringar.

²⁸⁴ *Nideröst-Huber mot Schweiz*, p. 25.

²⁸⁵ *Nideröst-Huber mot Schweiz*, p. 26-27.

²⁸⁶ *Nideröst-Huber mot Schweiz*, p. 27.

²⁸⁷ *Nideröst-Huber mot Schweiz*, p. 29.

²⁸⁸ *Nideröst-Huber mot Schweiz*, p. 29.

²⁸⁹ *Nideröst-Huber mot Schweiz*, p. 30.

sådan grundläggande princip som rätten till ett kontradiktoriskt förfarande.²⁹⁰

I *Kamasinski mot Österrike* hade en domare vid Högsta domstolen i Österrike kontaktat en domare vid underrätten för att undersöka på vilket sätt den tilltalades rätt till tolk tillvaratagits vid förhandlingen i underrätten.²⁹¹ Varken den tilltalade eller dennes ombud informerades om att undersökningen företagits eller om vad som framkommit genom utredningen.²⁹² Fastän utredningen rörde en processuell fråga och inte den brottsliga gärningen som sådan, ansåg Europadomstolen att den tilltalades rätt till ett kontradiktoriskt förfarande hade kränkts när han inte fått ta del av utredningen.²⁹³

Principen om likställdhet har, som tidigare nämnts, som ändamål att säkerställa en god balansen mellan parterna i ett brottmål. Rätten ska behandla parterna på ett neutralt sätt, och i vart fall inte ge den tilltalade sämre möjligheter att genomföra sin talan i förhållande till åklagaren.²⁹⁴ Neutralitetskravet innebär bland annat att rätten i sin processledning inte får processleda till den tilltalades nackdel, men även en skyldighet för åklagaren att vara objektiv i sin processföring.²⁹⁵ Vad gäller åklagaren, är objektivitetskravet i svensk rätt lagfäst beträffande förundersökningsstadiet, men stadgandet att inte endast ”de omständigheter, som tala emot den misstänkte, utan även de som äro gynnsamma för honom beaktas”, anses gälla även under rättegången, sedan åtal har väckts.²⁹⁶

5.4 Rättens opartiskhet

Prövningen av en anklagelse om brott ska enligt Europakonventionen ske inför en ”oavhängig och opartisk domstol”.²⁹⁷ Kravet på oavhängighet och opartiskhet innebär att domstolen ska vara oberoende i förhållande till såväl regering och myndigheter som till parterna i målet.²⁹⁸ Europadomstolen uttalade i *Ferrantelli och Santangelo mot Italien* att ”the existence of impartiality for the purposes of Article 6 para. 1 [...] must be determined according to a subjective test, that is on the basis of the personal conviction and behaviour of a particular judge in a given case, and also according to an objective test, that is ascertaining whether the judge offered guarantees sufficient to exclude any legitimate doubt in this respect [...]”.²⁹⁹ Kravet på opartiskhet innefattar således, enligt Europadomstolens praxis ett krav på såväl subjektiv som objektiv opartiskhet. Subjektiv opartiskhet innebär att

²⁹⁰ *Nideröst-Huber mot Schweiz*, p. 30.

²⁹¹ *Kamasinski mot Österrike*, p. 36.

²⁹² *Kamasinski mot Österrike*, p. 36 samt p. 102.

²⁹³ *Kamasinski mot Österrike*, p. 102.

²⁹⁴ Jebens, 2004, s. 327, även Danelius, 2012, s. 246.

²⁹⁵ Jebens, 2004, s. 327, även *Schouw Nielsen mot Danmark*, s. 90f i kommissionens rapport.

²⁹⁶ Se 23 kap. 6 § RB, även Fitger, 2004, s. 7:19.

²⁹⁷ Se art. 6.1, EKMR.

²⁹⁸ Danelius, 2012, s. 200.

²⁹⁹ *Ferrantelli och Santangelo mot Italien*, p. 56.

domaren ska ha en faktiskt neutral inställning till målet och parterna, och objektiv opartiskhet innefattar ett krav på att domaren även från en utomstående iakttagares perspektiv uppfattas som objektiv.³⁰⁰

Subjektiv opartiskhet innebär att domaren vid målets avgörande inte ska låta sig påverkas av sådant som inte är relevant.³⁰¹ Domaren är därmed bland annat skyldig att inte låta sina eventuella fördomar om parterna påverka bedömningen av målet. Europadomstolen ansåg i *Sander mot Förenade konungariket* att rätten till en opartisk domstol hade kränkts då jurymedlemmar hade fällt rasistiska kommentarer om den tilltalades asiatiska bakgrund.³⁰² Det förhållandet att jurymedlemmarna, sedan uttalandena blivit kända, intygat att de skulle förhålla sig objektivt till utredningen i målet, och den omständigheten att juristdomaren påmint juryn om att endast döma på grundlag av bevisningen, var enligt domstolen inte tillräckligt för att undanröja misstankarna om att rätten inte skulle vara opartisk.³⁰³ lättare

Det objektiva testet bygger på den tanke som ligger bakom den engelska maximen ”justice must not only be done: it must also be seen to be done”.³⁰⁴ Att visa att en domare har varit objektivt opartisk är, av naturliga skäl, lättare än att visa att domaren i verkligheten brustit i opartiskheten.³⁰⁵ I *Hauschildt mot Danmark* uttalade Europadomstolen följande.

Under the objective test, it must be determined whether, quite apart from the judge's personal conduct, there are *ascertainable facts which may raise doubts as to his impartiality*. In this respect even appearances may be of a certain importance. What is *at stake is the confidence which the courts in a democratic society must inspire in the public and above all, as far as criminal proceedings are concerned, in the accused*. Accordingly, any judge in respect of whom there is a *legitimate reason to fear a lack of impartiality* must withdraw [...]. This implies that in deciding whether in a given case there is a legitimate reason to fear that a particular judge lacks impartiality, the standpoint of the accused is important but not decisive [...]. *What is decisive is whether this fear can be held objectively justified*.³⁰⁶

Kravet på rättens opartiskhet kan ses i relation till förbudet mot diskriminering i Europakonventionen, som stadgar att ”[å]tjutandet av de fri- och rättigheter som anges i denna konvention skall säkerställas utan någon åtskillnad såsom på grund av kön, ras, hudfärg, språk, religion, politisk eller annan åskådning, nationellt eller socialt ursprung, tillhörighet till nationell minoritet, förmögenhet, börd eller ställning i övrigt”.³⁰⁷ När det gäller svensk rätt, föreskrivs i regeringsformens inledande kapitel,

³⁰⁰ Se t.ex. *Piersack mot Belgien*, p. 30, även *De Cubber mot Belgien*, p. 24, även *Hauschildt mot Danmark*, p. 46, även *Ferrantelli och Santangelo mot Italien*, p. 56.

³⁰¹ Jebens, 2004, s. 334.

³⁰² Se *Sander mot Förenade Konungariket*, 34129/96, p. 32 samt p. 35.

³⁰³ *Sander mot Förenade Konungariket*, p. 10-14 samt p. 32-34.

³⁰⁴ *De Cubber mot Belgien*, p. 26.

³⁰⁵ Jebens, 2004, s. 334, även Danelius, 2012, s. 201.

³⁰⁶ *Hauschildt mot Danmark*, p. 48. Mina kursiveringar.

³⁰⁷ Se art. 14, EKMR.

att ”[d]omstolar [...] ska i sin verksamhet beakta allas likhet inför lagen samt iakttä saklighet och opartiskhet.”³⁰⁸ Den så kallade objektivitetsprincipen innebär att domstolar och andra offentliga organ vid avgörandet av ärenden endast får beakta sådana omständigheter som följer av lagar och andra författningar, och inte får låta sig vägledas av andra ovidkommande hänsyn.³⁰⁹ Principen utgör ett förbud mot godtycke.³¹⁰ En konsekvens av objektivitetsprincipen är att offentliga myndigheter är skyldiga att redovisa skälen för sina beslut.³¹¹ Att rätten enligt rättegångsbalken är skyldig att avfatta domen skriftligen, och att däri redogöra för vad som anses bevisat i målet, är således ett uttryck för principen om domstolars skyldighet att iakttä saklighet och opartiskhet i sin dömande verksamhet.³¹²

Justitieombudsmannen har i ett ärende bedömt huruvida en domare skulle anses ha brustit i opartiskhet, dels under huvudförhandlingen, och dels vid formuleringen av domskälen.³¹³ I målet var en man åtalad för att ha misshandlat sin hustru.³¹⁴ En central fråga i målet, var huruvida det faktum att misshandeln, en örfil, hade föregåtts av kvinnans otrohet skulle ha betydelse för straffvärdet.³¹⁵ Rätten menade, till skillnad från åklagaren, att målsäganden betett sig grovt kränkande mot den tilltalade och ”därmed försatt honom i sådan sinnesrörelse att han haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande”.³¹⁶ I domskälen skrivs bland annat följande.

Gärningen kan som försvararen påpekat betecknas som ett typiskt ”Crime Passionell”, dvs. ett brott som förövats under inflytande av starka känslor, t.ex. svartsjuka. I länder som t.ex. Frankrike skulle nog saken inte ha gått till åtal. I andra länder, med mera patriarkalt synsätt, hade (den tilltalades) reaktion bedömts som både påkallad och lämplig med hänsyn till (målsägandens) beteende.³¹⁷

Vad gäller domarens beskrivningen av kvinnans beteende gentemot mannen, ansåg Justitieombudsmannen att formuleringen av domskälen präglades ”av en moraliserande ton utan någon juridisk relevans och ger intryck av att rätten låtit sin bedömning styras av personliga och känslomässiga värderingar snarare än av sakliga kriterier”.³¹⁸

---

³⁰⁸ Se 1 kap. 9 § RF.

³⁰⁹ Lerwall, 2009, s. 233.

³¹⁰ Lerwall, 2009, s. 233.

³¹¹ Sundberg, 1955, s. 119.

³¹² Se 30 kap. 5 § RB (jfr 17 kap. 7 § RB vad gäller tvistemål). Vad gäller domskälen, se vidare i nästa avsnitt, 5.5.

³¹³ Justitieombudsmannens beslut 21 mars 2012, Dnr. 511-2011.

³¹⁴ Attunda tingsrätts dom i mål B 7507-09, 10 maj 2010.

³¹⁵ Attunda tingsrätts dom i mål B 7507-09, 10 maj 2010, s. 8f. Jfr 29 kap. 3 § 1 st. 1 p.

BrB, som stadgar att det som förmildrande omständighet vid bedömningen av straffvärdet ska beaktas ”om brottet föranletts av någon annans uppenbart kränkande beteende”.

³¹⁶ Attunda tingsrätts dom i mål B 7507-09, 10 maj 2010, s. 9.

³¹⁷ Attunda tingsrätts dom i mål B 7507-09, 10 maj 2010, s. 8. Jag har anonymiserat den tilltalade och målsäganden i citatet.

³¹⁸ Justitieombudsmannens beslut 21 mars 2012, Dnr. 511-2011, s. 6.

Ärendet är visserligen inte ett exempel på hur rätten använder, eller kan antas använda, svaga och tveksamt underbyggda erfarenhetssatser vid bevisvärderingen. Däremot är rättens domskäl ett tydligt exempel på objektiv opartiskhet, i den meningen att rättens förringande av gärningen kan tolkas så att rätten låter sina egna åsikter eller fördomar få betydelse vid rättstillämpningen. En sådan risk finns även vid bevisvärderingen. Man hade kunnat önska att rätten i domskälen närmare utvecklade på vad domstolen grundade sin slutsats, att målsägandens beteende försatt den tilltalade ”i en sådan sinnesrörelse att han haft starkt nedsatt förmåga att kontrollera sitt handlande”.³¹⁹ Det är möjligt att rätten har välgrundade argument för att kunna dra en sådan slutsats, men det är inte självklart, och åtminstone inte tydligt manifesterat i domskälen.

I domskälen har rätten möjlighet att skingra eventuella tvivel om dess opartiskhet. Med hänsyn till kravet på rättens opartiskhet och objektivitetens betydelse när det gäller allmänhetens förtroende för rättsskipningen, bör möjligheten eventuellt formuleras som en skyldighet. Nästa avsnitt handlar om allmänhetens möjlighet till insyn i rättens bevisvärdering. Där spelar domskälen en central roll.

Avslutningsvis bör dock jävsreglerna i rättegångsbalken uppmärksammas.³²⁰ Jävsreglerna för domare omfattar såväl lagfarna domare som nämndemän.³²¹ Dessutom utgör de omständigheter som innebär jäv för domare, även jäv för åklagare och poliser.³²² Jävsgrunderna i rättegångsbalken kan sägas ge uttryck för omständigheter, som typiskt sett kan medföra att domarens opartiskhet åsidosätts. Om en sådan omständighet föreligger, är domaren skyldig att ge det tillkänna och får i ett sådant fall inte ta någon vidare befattning med målet.³²³ Eftersom jävsgrunderna inte torde vara mer långtgående än vad som följer av Europakonventionen, och då reglerna ska ges en fördragskonform tolkning, ska de dock inte behandlas närmare här.³²⁴

5.5 Insyn i rättens bevisvärdering

Bevisvärderingen sker under rättens överläggning, innan dom beslutas.³²⁵ Vid överläggningen deltar rättens ledamöter, som vanligtvis utgörs av en lagfaren domare och tre nämndemän.³²⁶ I kraft av nämndemännens individuella rösträtt har de samma ansvar för, och samma möjlighet att påverka bevisvärderingen som den lagfarne domaren.³²⁷ Nämndemännens

---

³¹⁹ Attunda tingsrätts dom i mål B 7507-09, 10 maj 2010, s. 9.

³²⁰ Se 4 kap. 13 § RB.

³²¹ Jfr 4 kap. 1, 5 §§ RB.

³²² Se 7 kap. 6 § RB.

³²³ Se 4 kap. 14, 15 §§ RB.

³²⁴ Jfr Jebens, 2004, s. 340 samt s. 342. Vad gäller fördragskonform tolkning, se prop. 1993/94:117, s. 37.

³²⁵ Se 30 kap. 7 § 1 st., 5 § 1 st. RB (jfr 17 kap. 9 § 1 st., 5 § 1 st. RB vad gäller tvistemål).

³²⁶ Se 5 kap. 5 § 1 st., 1 kap. 3 b § RB.

³²⁷ Se 29 kap. 1 § RB, även prop. 1982/83:126, s. 25.

medverkan har bland annat ansetts vara betydelsefull vid bevisprövningen, med hänsyn till ”att det är av värde med en allsidig belysning som kan erhållas genom ett åsiktsbyte mellan en lagfaren domare och lekmän”, och att nämndemännen därvid kan bidra med ”insikter och erfarenheter” och ”allmänna medborgerliga uppfattningar”.³²⁸ Nämndemännen har även ansetts bidra till att upprätthålla allmänhetens förtroende för rättsskipningen.³²⁹ Eftersom överläggningen normalt sker bakom stängda dörrar, och då det som framkommer under överläggningen är hemligt, är nämndemännens, som representanter för allmänheten, möjlighet till insyn i bevisvärderingen begränsad till det enskilda fallet.³³⁰ Domskälen är därför den viktigaste, om inte den enda, källan för kunskap om hur rätten har värderat bevisningen i ett enskilt fall.

En dom ska ”avfattas skriftligen” och i skilda avdelningar bland annat ange ”domskälen med uppgift om vad som är bevisat i målet”.³³¹ Redogörelsen ska bland annat möjliggöra kontroll av rättens bevisvärdering, vilket är av betydelse för allmänhetens förtroende för rättsskipningen.³³² Även av förvaltningsrättsliga och förvaltningsprocessuella regler, följer att myndigheten eller domstolen ska ange de skäl på vilka ett beslut eller avgörande har grundats.³³³ Offentliga myndigheters skyldighet att ange skälen för ett beslut eller avgörande, bör ses tillsammans med kravet på saklighet och opartiskhet.³³⁴ Om skälen inte anges, är det nämligen inte möjligt att kontrollera om ovidkommande hänsyn tagits vid beslutsfattandet.³³⁵ Vidare tjänar domskälen det syftet att domaren själv, vid författandet av domskälen, kan kontrollera sin egen bevisvärdering och upptäcka eventuella brister i sina resonemang.³³⁶

Av Europakonventionens krav på att en rättegång ska vara ”rättvis” följer bland annat att en domstol är skyldig att ange de skäl, på vilka ett avgörande grundas.³³⁷ Europadomstolen har uttalat, att motiverade beslut är en förutsättning för granskningen av rättsskipningen.³³⁸ I målet *Hadjianastassiou mot Grekland* uttalade Europadomstolen att de nationella domstolarna är skyldiga att på ett ”tillräckligt” tydligt sätt ange grunderna för avgörandet.³³⁹ En domstol torde som utgångspunkt vara skyldig att yttra sig över det allt det som parterna anför i rättegången.³⁴⁰ En domstol har emellertid enligt Europadomstolen möjlighet att avstå från att behandla

³²⁸ Prop. 1969:44, s. 191, även prop. 1975/76:153, s. 44, även Ds 1981:18, s. 4.

³²⁹ Prop. 1969:44, s. 191, även Ds 1981:18, s. 4f.

³³⁰ Se 5 kap. 5 § RB, även 43 kap. 6 § 1 st. 2 p. OSL.

³³¹ Se 30 kap. 5 § 1 st. RB (jfr 17 kap. 7 § 1 st. RB vad gäller tvistemål).

³³² SOU 1938:44, s. 218, även *Rättegång V*, s. 272.

³³³ Se 20 § FL, även 30 § 2 st. FPL, även Strömberg och Lundell, 2006, s. 117f.

³³⁴ Se 1 kap. 9 § RF.

³³⁵ Jfr HFD 2011 ref. 10.

³³⁶ *Rättegång V*, s. 272.

³³⁷ Se t.ex. *Hadjianastassiou mot Grekland*, p. 31 samt p. 33, även *Ruiz Torija mot Spanien*, p. 29, även *Hiro Balani mot Spanien*, p. 27.

³³⁸ *Suominen mot Finland*, p. 37.

³³⁹ *Hadjianastassiou mot Grekland*, p. 33.

³⁴⁰ Se t.ex. *Albert mot Rumänien*, p. 39-40, även *Fomin mot Moldaiven*, p. 31-32.

sådana argument eller invändningar som framstår som kränkande eller som uppenbart irrelevanta eller ogrundade.³⁴¹

Målet *Fomin mot Moldavien* handlade om en kvinna som av nationell domstol hade dömts för förolämpning.³⁴² Kvinnan hade inför den nationella domstolen gjort invändningar beträffande det påstådda händelseförloppet, och anfört omständigheter som motsade gärningsbeskrivningen.³⁴³ Eftersom domstolen i domskälen inte behandlat kvinnans invändningar, som inte uppenbarligen kunde avvisas och kunde stödjas av bevis, menade Europadomstolen att målet inte hade blivit vederbörligen behandlat av den nationella domstolen.³⁴⁴ En domstol kan alltså, genom att i domskälen underlåta att behandla en parts argument, anses beröva denne rätten till domstolsprövning.

Hur utförlig rättens redogörelse för domskälen måste vara kan dock variera, och är beroende av omständigheterna i det enskilda fallet. Detta följer av såväl Europadomstolens praxis, som av rättegångsbalkens motiv.³⁴⁵ När det rör sig om frågor av avgörande betydelse i ett mål, torde det dock krävas att domstolen på ett tydligt sätt redogör för bakgrunden till en viss slutsats. I målet *Georgiadis mot Grekland* hade en nationell domstol beslutat att inte bevilja en person ersättning för den tiden som personen varit felaktigt häktad eftersom frihetsberövandet hade orsakats av personens egen grova vårdslöshet.³⁴⁶ Eftersom den nationella domstolen inte hade definierat uttrycket ”grov vårdslöshet” och inte beskrivit vad bedömningen av vårdslösheten bestått i, menade Europadomstolen att det förelåg en kränkning av artikel 6.1, i synnerhet då frågan var av central betydelse i målet.³⁴⁷

5.6 Möjligheten till överklagande och omprövning

Av artikel 2 i det sjunde tilläggsprotokollet till Europakonventionen följer, att ”[v]ar och en som dömts av domstol för brottslig gärning skall ha rätt att få skuldfrågan eller påföljden omprövad av högre domstol.”³⁴⁸ Den som har blivit dömd för ett brott ska alltså, som utgångspunkt, ha rätt att få sitt mål prövat av två domstolsinstanser.³⁴⁹ Bestämmelsen ger dock inte den

³⁴¹ Se *Fomin mot Moldavien*, p. 31.

³⁴² *Fomin mot Moldavien*, p. 13 samt p. 15.

³⁴³ *Fomin mot Moldavien*, p. 12.

³⁴⁴ *Fomin mot Moldavien*, p. 32 samt p. 34.

³⁴⁵ SOU 1938:44, s. 218, jfr s. 341, även *Ruiz Torija mot Spanien*, p. 29, även *Hiro Balani mot Spanien*, p. 27. Se även 30 kap. 6 § RB om möjligheten att utfärda domen i förenklad form, om den tilltalade erkänt gärningen och om brottspåföljden bestäms till annat än fängelse eller slutet ungdomsvård eller till fängelse i högst sex månader. Även dom, genom vilken högre rätt fastställer lägre rätts dom, får utfärdas i förenklad form.

³⁴⁶ *Georgiadis mot Grekland*, p. 14.

³⁴⁷ *Georgiadis mot Grekland*, p. 43.

³⁴⁸ Se art. 2.1, TP7 till EKMR.

³⁴⁹ Danelius, 2012, s. 607.

överklagande rätt till en fullständig omprövning av den fällande domen.³⁵⁰ Överklaganderätten kan begränsas till antingen skuldfrågan eller påföljdsfrågan, under förutsättning att frågan regleras i lag.³⁵¹ Konventionsstaterna har vidare en relativt stor frihet att bestämma gränserna för överklagandemöjligheten. Omprövningen kan exempelvis begränsas till att endast avse rättsfrågor och rättegångsfel.³⁵² Däremot får begränsningar i överklaganderätten inte vara så långtgående så att rättigheten framstår som illusorisk eller meningslös.³⁵³

Vad gäller den svenska processordningen, har regeringen uttalat att hovrätternas uppgift är att ”granska de tingsrättsavgöranden som överklagas och rätta eventuella felaktigheter i dessa avgöranden”, och att därmed fungera som en garant för materiellt riktiga domar.³⁵⁴ Till skillnad från vad som gäller för tvistemål, krävs som utgångspunkt inte prövningstillstånd för att hovrätten ska pröva en dom från tingsrätten i brottmål.³⁵⁵

Vad gäller möjligheten för hovrätten att frångå tingsrättens bevisvärdering, har de nya reglerna om att utsagor som lämnas i bevissyfte enligt huvudregeln ska dokumenteras genom en ljud- och bildupptagning inneburit att de så kallade tilltrosparagrafernas betydelse har minskat.³⁵⁶ Tidigare gällde att hovrätten inte fick frångå tingsrättens värdering av tilltron till en utsaga, om inte beviset tagits upp på nytt i hovrätten.³⁵⁷ Numera gäller dock, att inspelade förhör kan ersätta nyupptagning av förhör i hovrätten.³⁵⁸ Eftersom inspelningarna normalt läggs fram i hovrätten, har hovrätten en stor frihet att frångå tingsrättens bedömning av bevisens värde.³⁵⁹ Hovrätten står visserligen alltid fri att dra en självständig slutsats av den bevisning som presenterats i tingsrätten, men då hovrätten numera i större utsträckning kan grunda sin bedömning på samma material som tingsrätten, betonas hovrättens kontrollerande funktion även vad gäller bevisvärderingen.³⁶⁰

5.7 Bevisbörda, beviskrav och utredningskrav

Sedan rätten har värderat den föreliggande bevisningen i målet, har man att ta ställning till huruvida bevisningen har en sådan styrka att den kan läggas

---

³⁵⁰ Danelius, 2012, s. 608.

³⁵¹ Se art. 2.1, TP7 till EKMR, in fine.

³⁵² Se t.ex. *Pesti och Frodl mot Österrike* (beslut), p. 4, även *Loewenguth mot Frankrike* (beslut), p. 2.

³⁵³ Danelius, 2012, s. 608, även *Nielsen mot Danmark* (Kommissionens beslut).

³⁵⁴ Prop. 2004/05:131, s. 82 samt s. 177, även Fitger, *SvJT 2008 s. 453* (s. 460).

³⁵⁵ Se 49 kap. 13 § RB. Prövningstillstånd krävs dock om den tilltalade genom domen dömts till böter som enda påföljd, eller om den tilltalade frikänts från ansvar för brott vilket det inte är föreskrivet svårare straff än fängelse i sex månader.

³⁵⁶ Se 6 kap. 6 § RB, även Welamson och Munck, 2011, s. 81f, jfr även 51 kap. 23 § RB.

³⁵⁷ Se bestämmelsens senaste lydelse innan den ändrades genom lag 2005:683 i 51 kap. 23 § i lag 1994:1034.

³⁵⁸ Se 51 kap. 23 § RB.

³⁵⁹ Welamson och Munck, 2011, s. 81f.

³⁶⁰ Welamson och Munck, 2011, s. 83f, även prop. 2004/05:131, s. 201.

till grund för dom.³⁶¹ Åklagaren, som bär hela bevisbördan i brottmål, står risken för att beviskravet inte uppfylls.³⁶² Risken innebär att målet ogillas.³⁶³

Från begreppet bevisbörda och beviskrav bör man enligt Diesen skilja begreppen utredningsbörda och utredningskrav.³⁶⁴ Utredningsbördan anger enligt Diesen vem som ansvarar för att ta fram bevisningen och utredningskravet anger vilken omfattning bevisningen måste ha för att kunna ligga till grund för bevisvärdering i ett mål.³⁶⁵ Eftersom åklagaren även bär hela utredningsbördan i brottmål, riskerar åtalet att ogillas på redan grund av bristande utredning.³⁶⁶ Det förhållandet att åklagaren bär såväl utredningsbördan som bevisbördan i brottmål motiveras av oskyldighetspresumtionen och att den tilltalade inte behöver vara aktiv för att bevisa sin oskuld.³⁶⁷

Beviskravets funktion är, med hänsyn till oskyldighetspresumtionen, att skapa ett slags garanti för att endast den som är skyldig till ett brott fälls till ansvar för detta.³⁶⁸ I lagen anges att rätten ska avgöra vad som är ”bevisat” i målet, men inte närmare hur stark bevisningen måste vara.³⁶⁹ I rättspraxis har beviskravet i brottmål emellertid formulerats så, att det med stöd av den samlade utredningen i målet ska vara ”ställt utom rimligt tvivel” att den tilltalade har gjort sig skyldig till den gärning som han eller hon har åtalats för.³⁷⁰ Beviskravet är detsamma oavsett om det rör sig om ett grovt eller ett lindrigare brott, och om det handlar om uppfyllandet av objektiva eller subjektiva rekvisit.³⁷¹ Detta får Högsta domstolen anses ha klarlagt i rättsfallen NJA 1990 s. 555 och 1996 s. 27.³⁷² En annan sak, är att det för lindrigare brott kan krävas ett mindre omfattande utredningsmaterial till grund för bedömningen av huruvida beviskravet ska anses vara uppfyllt. Jag återkommer till skillnaden mellan beviskrav och utredningskrav nedan.

I äldre doktrin förekommer uppfattningen, att beviskravet skiljer sig åt mellan olika brottstyper och mellan objektiva och subjektiva rekvisit.³⁷³ En sådan uppfattning riskerar att leva kvar bland domare.

---

³⁶¹ Diesen, 2002, s. 74.

³⁶² Bolding, 1951, s. 27, även Diesen, 2002, s. 64.

³⁶³ Bolding, 1951, s. 26f.

³⁶⁴ Diesen, 2002, s. 65.

³⁶⁵ Diesen, 2002, s. 65.

³⁶⁶ *Rättegång IV*, s. 187f, Diesen, 2002, s. 65.

³⁶⁷ Se art. 6.2, EKMR (oskyldighetspresumtionen), även Nowak, 2003, s. 411.

³⁶⁸ Nowak, 2003, s. 419.

³⁶⁹ Se 35 kap. 1 § 1 st. RB.

³⁷⁰ Se t.ex. NJA 1980 s. 725 (s. 739), 1982 s. 164 (s. 173), 1988 s. 40 (s. 49), 1991 s. 83 (s. 98), 1992 s. 446 (s. 464), 1993 s. 68 (s. 77), 1993 s. 616 (s. 638), 1996 s. 176 (s. 193), 2003 s. 591 (s. 598), 2009 s. 447 (s. 456), 2010 s. 671 (s. 689), 2012 s. 45 (s. 59).

³⁷¹ Träskman, 2008, s. 503, även NJA 1990 s. 555 (s. 561), även NJA 1996 s. 27 (s. 44).

³⁷² Se NJA 1990 s. 555 (s. 561), även NJA 1996 s. 27 (s. 44).

³⁷³ Vad gäller äldre doktrin (före 1990 och 1996 års fall), se t.ex. Bolding, 1989, s. 97, även Diesen, 2002, s. 84 samt s. 99, (originalupplaga 1994). Vad gäller nyare doktrin, se t.ex. Munck, 2007, s. 185, jfr även *Rättegång IV*, s. 188f.

När det gäller den närmare innebörden av beviskravet, har Gregow uttryckt det så, ”att det praktiskt sett skall framstå som uteslutet att den åtalade är oskyldig” och att rätten ”måste vara fullständigt övertygad om att den åtalade är skyldig”.³⁷⁴ Diesen förklarar innebörden av beviskravet så, att ”friande alternativ till åklagarens gärningspåstående kunnat elimineras” och att åklagarens gärningsbeskrivning därmed ”utgör den enda rimliga förklaringen till fakta i målet”.³⁷⁵ Ett tvivel är enligt Diesen ”rimligt” om det är konkret (”byggs upp med hjälp av fakta i målet”) och vilar på rationella grunder (”kan motiveras logiskt”).³⁷⁶ Träskman förklarar, att ”domaren i domskälen ska argumentera så starkt för sin konklusion, att argumentationen övertygar och vederlägger alla möjliga argument som på rationella grunder kan anföras mot konklusionen”.³⁷⁷

Det rimliga tvivlet består alltså i att det kan finnas andra förklaringar till fakta i målet.³⁷⁸ I rättsfallet NJA 1982 s. 164 var en man åtalad för medhjälp till grovt narkotikabrott. Mannen hade överlämnat en större summa pengar till en annan person, och pengarna påstods vara ersättning för försåld narkotika. Vid tidpunkten för den aktuella gärningen var all hantering av vederlag för narkotika inte straffbar.³⁷⁹ Mannen hade inte lämnat någon annan förklaring till transaktionen än att han föreställde sig att den utgjorde betalning av en skuld som hans bror ådragit sig genom bilaffärer.³⁸⁰ När det gäller frågan huruvida beviskravet skulle anses vara uppfyllt uttalade Högsta domstolen följande.

I målet förekommer *ingen som helst utredning om den närmare beskaffenheten av penningtransaktionen såsom led i en narkotikahandel*. Beträffande syftet med transaktionen och de tilltalades roller i denna har man därför *att räkna med en mångfald i och för sig realistiska alternativ*. Flera av dessa innebär, att ingen av de tilltalade gjort sig skyldig till brott som omfattas av åtalet.³⁸¹

För att bedöma huruvida den tilltalades skuld på grundval av bevisningen i målet kunde anses ställd ”utom rimligt tvivel” uppställde Högsta domstolen på eget initiativ två alternativa förklaringar som innebar att transaktionen föll utanför det straffbara området. Domstolen menade att pengarna dels kunde ha utgjort betalning för redan levererad narkotika, och dels att pengarna även kunde ha utgjort en intern transaktion inom en narkotikaorganisation, varför domstolen fann att den tilltalades skuld inte

³⁷⁴ Gregow, *SvJT* 1996 s. 509 (s. 510f).

³⁷⁵ Diesen, 2002, s. 83, även Diesen, *JT* 1996-97 s. 525 (s. 526).

³⁷⁶ Diesen, *JT* 1996-97 s. 525 (s. 526).

³⁷⁷ Träskman, 2008, s. 505f.

³⁷⁸ Jfr Diesen, *JT* 1996-97 s. 525 (s. 526).

³⁷⁹ Se lydelsen av 1 § NSL enligt lag 1981:226: ”Den som uppsåtligen tillverkar, saluhåller, överläter eller innehar [...]. Bestämmelsen ändrades genom lag 1983:363 och lag 1988:286. Numera faller den som ”bjuder ut narkotika till försäljning, förvarar eller befordrar vederlag för narkotika, förmedlar kontakter mellan säljare och köpare eller företar någon annan sådan åtgärd, om förfarandet är ägnat att främja narkotikahandel” och den som ”innehar, brukar eller tar annan befattning med narkotika” inom det straffbara området.

³⁸⁰ NJA 1982 s. 164 (s. 165, jfr s. 173).

³⁸¹ NJA 1982 s. 164 (s. 173f). Mina kursiveringar.

var ställd utom rimligt tvivel.³⁸² I rättsfallet uppställde Högsta domstolen alternativa förklaringar (rimliga tvivel) till den slutsats beträffande fakta i målet som åklagaren dragit genom sin gärningsbeskrivning, som gick utöver det som den tilltalade angett som förklaring.

Även rättsfallet NJA 1980 s. 725 är ett exempel på detta. En man var åtalad för våldtäkt på en 15 år gammal flicka. Det var i målet ostridigt att flickan befunnit sig i mannens lägenhet, men mannen menade att något samlag inte ägt rum.³⁸³ Utöver mannens invändning som innebar att något samlag inte ägt rum, anförde Högsta domstolen att det även kunde ha gått till så, att samlag ägt rum men att det hade varit frivilligt från flickans sida.³⁸⁴

Diesen menar att uppställande av alternativa förklaringar är en del av en bevisvärderingsmetod.³⁸⁵ Eftersom bevisvärderingen ska utföras ex officio av rätten, har rätten därmed en skyldighet att uppställa sådana alternativa hypoteser som kan omkullkasta åklagarens gärningsbeskrivning. Oavsett om uppställandet av alternativa förklaringar inryms i en särskild bevisvärderingsmetod eller inte, torde rätten ha en sådan skyldighet. Inom ramen för beviskravets innebörd måste det nämligen åligga rätten en skyldighet att reflektera över eventuella ”rimliga tvivel”.³⁸⁶

Frågan är dock hur långt denna skyldighet sträcker sig. Diesen menar att ett tvivel, för att det ska vara ”rimligt”, bland annat ska kunna byggas upp med hjälp av fakta i målet.³⁸⁷ Det innebär, enligt Diesen, att rätten inte ska ”frånkänna [åklagarens gärningsbeskrivning] all verklighetsanknytning”, utan att rätten istället bör ”byta ut *delar* av denna beskrivning mot andra förklaringsmöjligheter och samtidigt låta de övriga delarna i beskrivningen bestå”.³⁸⁸ Däremot behöver rättens alternativa förklaring inte vara förenlig med den tilltalades egen utsaga, så länge den är till dennes förmån.³⁸⁹ Med hänsyn till att den tilltalade inte är skyldig att bidra till utredningen i målet, är den tilltalade inte heller skyldig att erbjuda en sådan alternativ förklaring.³⁹⁰ Lambertz och Diesen påpekar att även åklagaren, i kraft av sin objektivitetsplikt, är skyldig att överväga och uppmärksamma alternativa förklaringar.³⁹¹

Sammanfattningsvis torde det för rättens del, som bär det slutgiltiga ansvaret för domen, krävas en del kreativitet vid bedömningen av huruvida beviskravet ska anses vara uppfyllt i det enskilda fallet. Det torde rimligen

---

³⁸² NJA 1982 s. 164 (s. 173f). Jfr även NJA 1990 s. 555 (s. 561), där Högsta domstolen ogillade åtalet med motiveringen att utredningen inte ”med sådan styrka [kan] utesluta andra tänkbara händelseförlopp”.

³⁸³ NJA 1980 s. 725 (s. 728).

³⁸⁴ NJA 1980 s. 725 (s. 738).

³⁸⁵ Diesen, 2002, s. 130-132.

³⁸⁶ Jfr Träskman, 2008, s. 502, även Lambertz, *SvJT 2009 s. 1* (s. 6).

³⁸⁷ Diesen, *JT 1996-97 s. 525* (s. 526).

³⁸⁸ Diesen, 2002, s. 132.

³⁸⁹ Diesen, 2002, s. 131f.

³⁹⁰ Jfr Lambertz, *SvJT 2009 s. 1* (s. 8).

³⁹¹ Lambertz, *SvJT 2009 s. 1* (s. 8), även Diesen, 2002, s. 131.

gå till så, att rätten reflekterar över vilka omständigheter som, med utgångspunkt i rekvisiten i straffbudet och åklagarens gärningsbeskrivning, kan innebära att gärningen faller utanför det straffbara området.

Rätten är skyldig att ”se till att målet blir utrett efter vad dess beskaffenhet kräver”.³⁹² Stadgandet är ett uttryck för rättens (sekundära) utredningsansvar och rättens materiella processledning.³⁹³ Utredningsansvaret består enligt regeringen i att domstolen både har en rätt och en skyldighet att genom frågor försöka reda ut eventuella oklarheter i målet, exempelvis rörande åklagarens gärningsbeskrivning eller den tilltalades inställning till åtalet.³⁹⁴ Departementschefen uttalar följande vad gäller gränserna för rättens materiella processledning och rättens utredningsansvar.

Jag vill för min del rent allmänt uttala att processledning till förmån för den tilltalade principiellt sett givetvis är *avsevärt mindre betänklig än processledning till förmån för åklagaren*, särskilt som rätten ändå kan frikänna den tilltalade på en grund som han inte har åberopat. Med hänsyn till att rätten har det slutliga ansvaret för att ett brottmål blir tillräckligt utrett kan det heller inte undvikas att rätten tar initiativ för att undanröja någon oklarhet utan att i förväg säkert kunna bedöma till vilken parts förmån eller nackdel initiativet visar sig bli. Jag menar att det i brottmål alltid måste finnas en möjlighet för rätten att ingripa för att undanröja oklarheter och ofullständigheter i parters och vittnens framställningar. Sådana ingripanden bör självfallet inte ta sig formen av inkvisitoriska förhör från rättens sida, utan rätten bör i första hand i stället uppmärksamma parterna på bristerna i processmaterialet och få dem att själva reda ut oklarheterna.³⁹⁵

Rätten bör således, bland annat med hänsyn till objektivitetskravet, vara försiktig när det gäller att verka för utredningens fullständighet. Det är rimligt att rätten begränsar sitt (sekundära) utredningsansvar till sådana omständigheter som är av grundläggande betydelse för att rätten överhuvudtaget ska kunna ta ställning i målet. Det är enligt min mening varken troligt eller rimligt att rätten känner ett ansvar för utredningens fullständighet, såtillvida oklarheten inte riskerar att gå utöver den tilltalade.

Ett åtal kan ogillas på grund av att bevisvärdet av den bevisning som presenterats inte anses nå upp till beviskravet, eller på grund av att rätten misstänker att det finns okänd bevisning som inte har lagts fram.³⁹⁶ Här ligger skillnaden mellan beviskravet och utredningskravet. Beviskravet anses, som tidigare nämnts, vara konstant, oavsett om det rör sig om ett lindrigare eller ett grövre brott. Diesen använder beskriver beviskravet som ett uttryck för bevisningens *kvalitet*, och utredningskravet som ett uttryck för bevisningens *kvantitet*.³⁹⁷ Det senare uttrycks även med begreppet bevisningens ”robusthet”.³⁹⁸ Utredningskravet (men inte beviskravet) anses

---

³⁹² 46 kap. 4 § 2 st. RB.

³⁹³ Prop. 1986/87:89, s. 109f, även Diesen, 2002, s. 66.

³⁹⁴ Prop. 1986/87:89, s. 109.

³⁹⁵ Prop. 1986/87:89, s. 109f. Min kursivering.

³⁹⁶ Lindell, m.fl., 2005, s. 413.

³⁹⁷ Diesen, 2002, s. 99.

³⁹⁸ *Rättegång IV*, s. 187-189.

vara lägre vid lindrigare brott än vid allvarligare brott.³⁹⁹ Att utredningskravet kan vara differentierat på detta sätt, beror enligt Lindell på ett rättspolitiskt ställningstagande, mot bakgrund av en avvägning av hur stora utredningsresurser som ett mindre brottmål får ta i anspråk.⁴⁰⁰

Det kan dock vara svårt att skilja frågan om beviskravet och frågan om utredningskravet åt, och det är troligt att de båda vägs samman i en samlad bedömning.⁴⁰¹ Att utredningskravet anses vara lägre när det är fråga om lindrigare brott, torde dock kunna ses som ett uttryck för processekonomiska och rättspolitiska överväganden bakom bevisprövningen. Det finns härvid tillfälle att återknyta till Packer, vars teori om straffprocessens funktion nämndes i början av uppsatsen.⁴⁰² Packer liknar straffprocessen utformad enligt den så kallade rättssäkerhetsmodellen, vid en fabrik som ägnar sig åt mycket kvalitetskontroll, och som därmed får acceptera att fabriken produktionsvolym blir lidande.⁴⁰³ Om det är så, att kvalitetskontrollen vid lindrigare brott minskar, är det naturligtvis problematiskt. Utgångspunkten måste nämligen vara att det är lika kränkande att dömas oskyldig, vare sig det rör sig om ett lindrigare eller ett allvarligare brott.

---

³⁹⁹ Diesen, 2002, s. 99, även Lindell m.fl., 2005, s. 414, även *Rättegång IV*, s. 189.

⁴⁰⁰ Lindell m.fl., 2005, s. 414.

⁴⁰¹ Jfr Lindell m.fl., 2005, s. 413, även *Rättegång IV*, s. 188f.

⁴⁰² Se kap. 2 nedan.

⁴⁰³ Packer, 1964, s. 15.

6 Analys och avslutande kommentarer

När det gäller nedrustningspolitiken [...], så tror jag att man ska akta sig för att göra det bästa till det möjligas fiende. Det bästa är inte alltid möjligt i den internationella politiken. Men det innebär inte att man ska ge upp att göra det som faktiskt är möjligt.

Utrikesminister Carl Bildt i Ekots lördagsintervju den 26 november 2011.

Nu må det vara så, att internationell politik är något annat än frågor som rör bevisvärdering i brottmål. Men uttrycket, att "[d]et bästa inte alltid är möjligt", är ändå intressant, även om man inledningsvis bör ta ställning till vad det "bästa" är. Vad är en "god" bevisvärdering? Därefter får man fundera över hur man kan nå dit, och var som därmed är av betydelse för en god bevisvärdering. Först därefter, kan man ta ställning till huruvida det "bästa" verkligen är möjligt.

Straffrätten uppställer regler för mänskligt handlande. Genom straffprocessen realiseras de straffrättsliga reglerna. Straffprocessen har emellertid ett delvis annat ändamål än straffrätten. Straffprocessen i dess snäva bemärkelse, brottmålsrättegången, har nämligen inte endast som ändamål att genomdriva straffbuden, utan har dessutom som ändamål att hindra att de genomdrivs på en svag grund. Detta ändamål får anses vara centralt i en rättsstat, och kommer till uttryck genom oskyldighetspresumtionen. Straffprocessen i vidare bemärkelse, tjänar både intresset av så få felaktiga friande domar som möjligt, som intresset av få felaktiga fällande domar. Det förra intresset är emellertid inte centralt i brottmålsrättegången. Där har rätten snarare som uppgift att slå vakt om oskyldighetspresumtionen, och att verka för att minimera risken för att oskyldiga som möjligt fälls för brott de inte har gjort sig skyldiga till. Detta får således anses vara brottmålsrättegångens överordnade intresse. Låt vara att processen därtill bland annat måste bedrivas på ett någorlunda kostnadseffektivt sätt. Men det överordnade intresset måste anses vara det kvalitetssäkrande.

I linje härmed, måste en "god" bevisvärdering anses vara en sådan, som håller god kvalitet i den meningen att den minimerar risken för felaktiga fällande domar. Bevisvärderingen är fri. Det innebär att rätten vid värderingen av bevisningen inte är bunden av några legala regler om bevisens värde. Istället ska rätten värdera bevisen i målet i enlighet med allmän kunskapsteori, på grundval av kunskap om världen och hur den är beskaffad, inbegripet kunskap om människan och om orsaker och effekter till hennes handlande. Den kunskap som rätten använder för att värdera de enskilda bevisen samlas under begreppet erfarenhetssatser. Dessa satser kan vara av allehanda slag, och kan vara svagare eller starkare. Eftersom erfarenhetssatserna är ett slags generalisering utifrån ett mer eller mindre begränsat material, är det alltid förenat med svårigheter att tillämpa

erfarenhetssatser. Därtill kommer risken att den aktuella erfarenhetssatsen saknar tillämpning i det enskilda fallet, antingen på grund av att särskilda omständigheter utesluter dess tillämpbarhet, eller på grund av att det saknas en erfarenhetssats att tillämpa, och att rätten därför är hänvisad till analog tillämpning av en annan erfarenhetssats eller till uppställandet av en fiktiv erfarenhetssats. Bevisvärderingen är således förenad med risker.

Det innebär inte att det var bättre förr. Den legala bevisteorin var visserligen mer säker i den meningen att bevisvärderingen var oberoende av den enskilde domarens bedömning i det enskilda fallet. Men bevisvärderingen blev ett slags matematisk beräkning och gav inte utrymme åt att bedöma bevisningen utifrån omständigheterna i det aktuella fallet. Med hänsyn till att ett fall inte är det andra likt, är det viktigt att rätten har möjlighet att ”laga efter lägligheten”. Min utgångspunkt är därför att en fri bevisprövning är ett bättre alternativ än en legal bevisteori.

Det verkar inte heller så, att domaren är helt fri. Det finns nämligen flera institut eller aspekter, som torde hjälpa till att hålla domaren stången vid bevisvärderingen. Flera av dessa har jag redogjort för i föregående kapitel.

Principerna om muntlighet, omedelbarhet och koncentration innebär en begränsning av det material som rätten kan grunda sin bevisvärdering på, och en reglering av formerna för den. Principerna har som ändamål att skapa goda förutsättningar för rättens bevisvärdering.

För egen del, tror jag att det kontradiktoriska förfarandet är av central betydelse. Att processen bygger på en förhandling mellan två parter, åklagaren och den tilltalade, innebär att rätten får distans till parterna. Processen föregår framför domaren, men han eller hon har ingen del i processföringen. Det som är av betydelse för rättens bevisprövning ska behandlas av parterna, och därmed lyftas fram i dagsljus. Parterna ska som utgångspunkt ha möjlighet att bemöta det som ligger till grund för rättens bevisprövning. Jag menar att denna kontradiktoriska ”ideologi” kan ha betydelse för rättens inställning till bevisvärderingen. Det kan nämligen vara så, att rätten blir uppmärksam på vad som läggs till grund för bedömningen och därmed är försiktig när det gäller att lägga annat till grund för bevisvärderingen, än sådant som parterna har behandlat.

I det avseendet, torde kontradiktion bidra till att rätten förhåller sig objektiv till åklagaren. Det förhållandet, att åklagaren bär hela bevisbördan i brottmål innebär vidare att domaren har klart för sig, vad han eller hon ska förhålla sig till. Oskyldighetspresumtionen och objektivitetskravet torde medföra att domaren känner en skyldighet att ställa höga krav på åklagaren. Det är enligt min mening inte troligt att rätten tar parti för åklagaren. Tvärtom tar rätten säkerligen starkt avstånd från åklagarens uppgift. Åklagaren har till uppgift att styrka brott, och rätten har skyldigheten att frikänna om denne inte lyckas med det.

Jag tror att den enskilde domaren tar sitt uppdrag på stort allvar, och känner ett starkt ansvar för bevisvärderingens kvalitet. Det torde följa av det särskilda objektivitetskrav och det ansvar att minimera risken för att någon oskyldig döms, som åvilar domaren i kraft av hans eller hennes uppdrag. Objektivitetskravet är i den meningen något gott, eftersom det ställer höga krav på domaren i det enskilda fallet. Domaren måste i varje fall förhålla sig kritisk till sin objektivitet och utvärdera sin egen insats. Eventuellt ligger det i juristens natur att ifrågasätta och argumentera.

Men kravet på objektivitet kan också vara en förbannelse, på samma sätt som det kan vara något gott. Det torde nämligen finnas en risk att domaren blir alltför övertygad om sin egen objektivitet, att han eller hon slutar att ifrågasätta den. Inte ens domaren är fri från fördomar. Det torde dessutom vara svårt att uppmärksamma alla de erfarenhetssatser, som rätten grundar sin bevisvärdering på. Det som är självklart anses ju vara självklart av en anledning. Vad är inte tillräckligt självklart, och behöver därmed ifrågasättas?

Därvid är det också viktigt att åklagaren är (verkligt) objektiv och, liksom försvararen, uppmärksammar och ifrågasätter de erfarenhetssatser som används vid argumentationen i rättssalen. Det ställer krav på åklagarens och försvararens kompetens.

Vad gäller beviskravets utformning, är det viktigt att det å ena sidan står klart vad beviskravet innebär, och å andra sidan att det upprätthålles strängt. När det gäller den förra aspekten, kan det finnas en risk att den äldre uppfattningen lever kvar, att beviskravet kan variera beroende på om det var fråga ett lindrigare eller allvarigare brott, och mellan objektiva och subjektiva rekvisit. Förutsättningarna för att ett tvivel ska vara rimligt är också något oklart.

När det gäller beviskravets utformning, torde det dock fylla en viktig funktion eftersom det sätter fokus på tvivel, snarare än på sannolikheten för att den tilltalade är skyldig. Domaren är, på grund av beviskravets utformning, tvungen att reflektera över eventuella brister i sin bevisvärdering.

De riktlinjer som följer av motiven beträffande rättens bevisvärdering är relativt fåordiga. Av betydelse är emellertid att avgörandet inte får grundas på ett helhetsintryck av bevismaterialet. Det innebär att rätten är skyldig att behandla värdet av varje bevis för sig, något som i sin tur ställer krav på noggrannhet. Att rätten därtill är skyldig att i domen skriftligen redogöra för hur man har funderat vid bevisvärderingen, innebär att noggrannheten sätts under lupp.

Ekelöfs metod kan ses som ett uttryck för de riktlinjer som anges i motiven, och torde bidra till noggrannheten. Huruvida metoden, eller någon annan bevisvärderingsmetod för den delen, tillämpas i full utsträckning i verkligheten låter jag vara osagt. Men det viktiga är kanske inte *vilken*

metod som används, utan *att* rätten genom någon slags metod strukturerar bevisvärderingen.

I allmänhet torde sådana faktorer som innebär att rätten måste rättfärdiga sin bedömning inför andra, vara av stor betydelse. Att en domare inte dömer ensam är viktigt i det sammanhanget. Nämndemännens närvaro vid överläggningen, och det faktum att de i kraft av sin individuella rösträtt i princip bär ett lika stort ansvar för bevisvärderingen som den lagfarne domaren, torde därmed vara av betydelse. Frågan om tillsättandet av nämndemän och deras medverkan vid rättegången är en omdiskuterad fråga, som i övrigt ligger utanför detta arbetes ram. Men nämndemännen bör fylla en viktig funktion redan genom sin närvaro. Det är angeläget att andra personer bidrar med ett kritiskt förhållningssätt och andra infallsvinklar, och detta redan vid överläggningen. Genom en diskussion om de enskilda bevisens värde, kan domaren göras uppmärksam på de erfarenhetssatser som denne tillämpar och eventuella svagheter i erfarenhetssatsernas grund.

Det sagda förutsätter att det finns utrymme för en sådan diskussion, både tidsmässigt och vad gäller atmosfären vid överläggningen. Det bör råda ett öppet diskussionsklimat, som inbjuder till ett kritiskt förhållningssätt till övriga ledamöters slutsatser. Det är också viktigt att det finns gott om tid för överläggning i direkt anslutning till rättegången. Det finns en risk att tid i den här meningen är en bristvara, exempelvis vid så kallade brottmålsting, där rätten under en dag har flera mål att ”avverka”. En rättegång får inte bli som en vara på ett löpande band.

Med hänsyn till det sagda, är det som utgångspunkt problematiskt att rätten i vissa lindriga brottmål är domför utan nämnd.⁴⁰⁴ Att bli felaktigt dömd för ett brott är en allvarlig kränkning oavsett om det är fråga om ett lindrigt brott eller ett grovt brott.

Åter till domskälen. Domskälen är den viktigaste, om inte den enda, källan för kunskap om hur rätten har värderat bevisningen i ett enskilt fall. Det är därför viktigt att rätten i domskälen på ett utförligt sätt redogör för bevisvärderingen. Det krav som tycks följa av Europadomstolens praxis, är att rätten är skyldig att uttala sig om alla invändningar som görs i rättegången. Däremot torde det inte vara så, att rätten enligt Europakonventionen är skyldig att på ett väldigt utförligt sätt redogöra för grunden för sin bevisvärdering. Ett sådant krav kan emellertid följa av kravet på rättens opartiskhet, eftersom rätten genom domskälen kan undanröja eventuella tvivel i det avseendet.

Det förhållandet att Europakonventionen inte uppställer ett högt krav på domskälens utformning, hindrar dock inte att ett sådant krav kan följa av svensk rätt. Domskälen fyller nämligen inte endast den funktionen, att de

---

⁴⁰⁴ Se 1 kap. 3 b § 2 st. RB. Enligt bestämmelsen är tingsrätten domför utan nämndemän om det för det aktuella brottet inte är föreskrivet svårare straff än böter eller fängelse i högst sex månader, förutsatt att det inte finns anledning att döma till annan påföljd än böter och det i målet inte är fråga om företagsbot.

möjliggör för insyn vad gäller rättens bevisvärdering. En annan, lika viktig, funktion är att de kan göra domaren vid domskrivningen uppmärksam på eventuella brister i sin argumentation. Domskälen är i det avseendet en andra kontrollstation, efter överläggningen.

Vid sidan av att en domare blir tvungen att rättfärdiga sina slutsatser om bevisningens värde vid överläggningen i förhållande till rättens övriga ledamöter, och vid författandet av domen, måste rätten även förhålla sig till det faktum att bevisvärderingen kan komma att bli föremål för överrättens prövning. I det avseendet torde det vara bra att förhören spelas in i tingsrätten för att spelas upp i hovrätten. Hovrätten kan komma att granska bevisvärderingen utifrån samma material som tingsrätten grundat den på, vilket skulle kunna innebära att en ännu högre ambitionsnivå i tingsrätten.

Ett ofrånkomligt problem är dock, att det aldrig går att veta om en dom var felaktig eller inte. Det finns inget facit. Istället får man kanske acceptera att bevisvärderingen är en riskfylld verksamhet. Men det är det väl mycket som är, å andra sidan. Att skaffa barn, att köra bil eller att hantera farliga kemikalier. Att verksamheten är riskfylld hindrar inte att man gör det ändå. Skälet är att det måste göras. Däremot kan man försöka minimera risken för misstag.

Risken för att bevisvärderingen sker på en bristfällig grund torde vara både större och mindre när det gäller lindrigare respektive allvarligare brott. När det gäller allvarligare brott, får det väl anses vara mer som står på spel. Det får anses värre att hamna i fängelse än att åläggas att betala böter på grund av en felaktig dom. Å andra sidan torde detta allvar föranleda större noggrannhet vid bevisvärderingen.

En tes är att den handling eller situation som är föremål för en utsaga därtill har betydelse. Jag tror nämligen att det är svårare för domaren att inte låta sin egen referensram om vad som är rimligt i en viss situation, eller vad som är rimligt att en person gör eller förstår i en viss situation, när det rör sig om en situation som är bekant för domaren. Det är, enligt min tes, också av betydelse att domaren upplever det så, att situationen även är bekant för människor ”i allmänhet”, och att även andra enligt domaren ansluter sig till samma verklighetsbeskrivning. Även i detta fall torde dock medicinen vara den ovan beskrivna.

Kanske ligger det dock i sakens (eller ämnets – processrätt) natur att blicka inåt? Att inte göra ”det bästa till det möjligas fiende”? Vad som anses vara möjligt, är dock relativt. Processen får inte bli hur kostsam som helst, och den kan inte innebära att det är helt omöjligt att meddela en fällande dom. Beviskravet är på grund av det senare, inte absolut. Det ger utrymme för en viss felmarginal, även om utrymmet är litet. Straffprocessen är sålunda omgärdad av pragmatism. Det hindrar dock inte att man ska sträva efter att göra det bästa inom det möjligas ram.

Käll- och litteraturförteckning

Tryckta källor

Offentligt tryck

Riksdagstryck

Rskr. 1912:2, Riksdagens skrifelse till Konungen, angående regleringen af utgifterna under riksstatens andra hufvudtitel, innefattande anslagen till justitiedepartementet

Rskr. 1931:308, Riksdagens skrivelse till Konungen i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående huvudgrunderna för en rättegångsreform

Rskr. 1942:421, Riksdagens skrivelse till Konungen I anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till rättegångsbalk

Regeringens propositioner

Prop. 1912:1, Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående statsverkets tillstånd och behof

Prop. 1931:80, Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående huvudgrunderna för en rättegångsreform

Prop. 1942:5, Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till rättegångsbalk

Prop. 1951:165, Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående godkännande av Sveriges anslutning till Europarådets konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna

Prop. 1956:142, Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken

Prop. 1969:44, Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken m.m.

Prop. 1975/76:153, Regeringens proposition med förslag till lag om ändring i rättegångsbalken m.m.

Prop. 1982/83:126, Regeringens proposition om underrätternas sammansättning m.m.

Prop. 1986/87:89, Regeringens proposition om ett reformerat tingsrättsförfarande

Prop. 1993/94:117, Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor

Prop. 1993/94:130, Ändringar i brottsbalken m.m. (ansvarsfrihetsgrunder m.m.)

Prop. 1999/2000:26, Effektivisering av förfarandet i allmän domstol

Prop. 2004/05:131, En modernare rättegång: reformering av processen i allmän domstol

Kommittédirektiv

Dir. 2000:90, En beredning för rättsväsendets utveckling

Statens offentliga utredningar

SOU 1926:31, Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning, del 1: domstolsförfattningen

SOU 1926:32, Processkommissionens betänkande angående rättegångsväsendets ombildning, del 2: rättegången i brottmål

SOU 1938:43, Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk, del 1: lagtext

SOU 1938:44, Processlagberedningens förslag till rättegångsbalk, del 2: motiv m.m.

SOU 1994:99, Domaren i Sverige inför framtiden: utgångspunkter för fortsatt utredningsarbete, del A

SOU 2002:45, Snabbare lagföring 4: ett snabbförfarande för brottmål

Departementsserien

Ds 1981:18, Underrätternas sammansättning

Ds 2004:35, Genetiska fingeravtryck

Sveriges överenskommelser med främmande makter

SÖ 1952:35, Konvention angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande skyldigheterna

SÖ 1971:42, Internationell konvention om medborgerliga och politiska rättigheter

Justitieombudsmannen

Justitieombudsmannens beslut 21 mars 2012, Dnr. 511-2011.

Litteratur

Aarnio, Aulis, *Reason and Authority: A Treatise on the Dynamic Paradigm of Legal Dogmatics*, Dartmouth, Ashgate, 1997

Axberger, Hans-Gunnar m.fl., *Felaktigt dömda: rapport från JK:s rättsäkerhetsprojekt*, eddy.se, Visby, 2006

Bergström, Sture m.fl., *Juridikens termer*, 9 uppl., Almqvist & Wiksell, Stockholm, 2002

Björkman, Johanna m.fl., *Bevis: värdering av erkännande, konfrontationer, DNA och andra enstaka bevis*, Nordstedt, Stockholm, 1997

Björkman, Johanna och Diesen, Christian, ”DNA-bevis är inte alltid starka”, *Juridisk Tidskrift*, 2003-04 s. 890

Bolding, Per Olof, *Bevisbördan och den juridiska tekniken*, Uppsala, 1951

Bolding Per Olof, ”Den felaktiga domen”, *Svensk Juristtidning*, 1965 s. 465

Bolding, Per Olof, *Går det att bevisa? Perspektiv på domstolsprocessen*, Nordstedt, Stockholm, 1989

Bryman, Alan, *Samhällsvetenskapliga metoder*, Liber, Malmö, 2009

Bylander, Eric, *Muntlighetsprincipen: en rättsvetenskaplig studie av processuella handläggningsformer i svensk rätt*, Iustus, Uppsala, 2006

Bylund, Torleif, *Tvångsmedel I: personella tvångsmedel i straffprocessen*, Iustus, Uppsala, 1993

Byrne, Edmund F., *Probability and Opinion: A study in the medieval presuppositions of post-medieval theories of probability*, Martinus Nijhoff, Haag, 1968

Carlsson, Alfred Bernhard, *Den svenska centralförvaltningen 1521-1809: en historisk öfversikt*, Stockholm, 1913

Danelius, Hans, *Mänskliga rättigheter i europeisk praxis: en kommentar till Europakonventionen om de mänskliga rättigheterna*, 4 uppl., Nordstedt, Stockholm, 2012

Diesen, Christian, ”Utom rimligt tvivel – om beviskrav och bevisvärdering i brottmål”, *Juridisk Tidskrift*, 1996-97 s. 525

Diesen, Christian, *Bevisprövning i brottmål*, Juristförlaget, Stockholm, 2002 (originalupplaga 1994)

Edelstam, Henrik, *Sakkunnigbeviset: en studie rörande användningen av experter inom rättsväsendet*, Iustus, Uppsala, 1991

Ekelöf, Per Olof, *Kompendium över civilprocessen: del II*, Juridiska föreningen, Uppsala, 1948

Ekelöf, Per Olof, *Processuella grundbegrepp och allmänna processprinciper: några problem inom den allmänna processrättsläran*, Nordstedt, Stockholm, 1956

Ekelöf, Per Olof, "Om rätt och moral", i Lindblom, Per Henrik (red.), *Process och exekution: vänbok till Robert Boman*, Iustus, Uppsala, 1990

Ekelöf, Per Olof och Edelstam, Henrik, *Rättegång: första häftet*, 8 uppl., Nordstedt, Stockholm, 2002 [cit. *Rättegång I*]

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Heuman, Lars, *Rättegång: fjärde häftet*, 7 uppl., Nordstedt, Stockholm, 2009 [cit. *Rättegång IV*]

Ekelöf, Per Olof, Edelstam, Henrik och Pauli, Mikael, *Rättegång: femte häftet*, 8 uppl., Nordstedt, 2011 [cit. *Rättegång V*]

Fitger, Peter, "Något om en reformering av rättegångsbalken", *Svensk Juristtidning*, 1999 s. 514

Fitger, Peter, "Förhållandet mellan tingsrätts- och hovrättsprocess", *Svensk Juristtidning*, 2008 s. 453

Fitger, Peter m.fl., *Rättegångsbalken 1*, Supplement 45, december 2004

Frändberg, Åke, "Begreppet rättsstat", i Sterzel, Fredrik (red.), *Rättsstaten – rätt, politik och moral: seminarium 5 oktober 1994*, Rättsfonden, 1996

Frändberg, Åke, "Om rättssäkerhet", *Juridisk Tidskrift*, 2000-01 s. 269

Fuller, Lon L., *The Morality of Law*, Yale University Press, New Haven, 1964

Granfelt, Otto Hjalmar, *Den materiella processledningen vid underdomstol i vanliga tvistemål enligt gällande finsk och svensk rätt*, 2 uppl., Söderström, 1930

Gregow, Torkel, "Några synpunkter på frågan om bevisprövning och bevisvärdering i mål om sexuella övergrepp mot barn", *Svensk Juristtidning*, 1996 s. 509

- Gärde, Natanael, ”Rättegångsreformen: några synpunkter”, *Svensk Juristtidning*, 1931 s. 1
- Ho, Hock Lai, *A Philosophy of Evidence of Law: Justice in the Search for Truth*, Oxford University Press, Oxford, 2008
- Inger, Göran, *Svensk rättshistoria*, 5 uppl., Liber, Malmö, 2011
- Jareborg, Nils, *Straffrättsideologiska fragment*, Iustus, Uppsala, 1992
- Jareborg, Nils, ”Rättsdogmatik som vetenskap”, *Svensk Juristtidning*, 2004 s. 1
- Jebens, Sverre Erik, *Menneskerettigheter i straffprocessen*, Cappelen, Oslo, 2004
- Kallenberg, Ernst, *Svensk civilprocessrätt: band 2.3*, Gleerup, Lund [cit. *Kallenberg II*]
- Lainpelto, Katrin, *Stödbevisning i brottmål*, Jure, Stockholm, 2012
- Lambertz, Göran, ”Kvalitetssäkring av bevisprövningen i brottmål”, *Svensk Juristtidning*, 2009 s. 1
- Lavin, Rune, ”Är den förvaltningsrättsliga forskningen rättsdomatisk?”, *Förvaltningsrättslig Tidskrift*, 1989 s. 115
- Lerwall, Lotta, ”JO och 1 kap. 9 § regeringsformen”, i Ekroth, Jesper och Swanström, Kjell (red.), *JO – Lagarnas väktare*, Riksdagens ombudsmän – JO i samarbete med Riksbankens Jubileumsfond, Stockholm, 2009
- Lindblad, Johan Christopher, *Läran om bevisning inför rätta enligt Sveriges lag med fästad uppmärksamhet ej mindre på Sveriges gamla lagar och nya lagförslaget, än ock på fremmande lagstiftningar och lagförslag*, Leffler och Sebell, Uppsala, 1842
- Linblom, Per Henrik, ”Tvekamp eller inkquisition? Reflektioner om straffprocessens samhällsfunktion och grundstruktur”, *Svensk Juristtidning*, 1999 s. 617
- Lindblom, Per Henrik, ”Civilprocessens grundprinciper de lege ferenda: synpunkter i anslutning till det aktuella civilprocessuella reformarbetet i England, Danmark, Finland, Norge och Sverige”, *Svensk Juristtidning*, 2000 s. 105
- Lindblom, Per Henrik, ”Domstolarnas växande samhällsroll och processens förändrade funktioner – floskler eller fakta?”, *Svensk Juristtidning*, 2004 s. 229

- Lindell, Bengt, *Sakfrågor och rättsfrågor*, Iustus, Uppsala, 1987
- Lindell, Bengt m.fl., *Straffprocessen*, Iustus, Uppsala, 2005
- Macdonald, Stuart, "Constructing a Framework for Criminal Justice Research: Learning from Packer's Mistakes", *New Criminal Law Review*, 2008, vol. 11, s. 257-311
- Modéer, Kjell Å., *Historiska rättskällor i konflikt: en introduktion i rättshistoria*, 3 uppl., Santérus, 2010
- Munck, Johan, i *Rättssäkerheten i brottmål: ifrågasatt av Justitiekanslern*, Lunds domarakademi, Lund, 2007
- Nowak, Karol, *Oskuldighetspresumtionen*, Nordstedt, Stockholm, 2003
- Olsen, Lena, "Rättsvetenskapliga perspektiv", *Svensk Juristtidning*, 2004 s. 105
- Packer, Herbert L., "Two Models of the Criminal Process", *University of Pennsylvania Law Review*, vol. 113, nr. 1, 1964
- Peczenik, Aleksander, "Juridikens allmänna läror", *Svensk Juristtidning*, 2005 s. 249
- Pihlajamäki, Heikki, *Evidence, Crime and the Legal Profession: The Emergence of Free Evaluation of Evidence in the Finnish Nineteenth-Century Criminal Procedure*, Institutet för rättshistorisk forskning, Lund, 1997
- Pollock, Frederick, *Essays in the law*, Macmillan, London, 1922
- Popper, Karl, *The Logic of Scientific Discovery*, Routledge, London, 2005 (originalupplaga 1934)
- Raz, Joseph, "The Rule of Law and Its Virtue", *The Law Quarterly Review*, vol. 93, 1977, s. 195-211
- Russell, Bertrand, *The Problems of Philosophy*, Oxford University Press, London, 1912
- Russell, Bertrand, *Human Knowledge: Its Scope and Limits*, Routledge, London, 2009 (originalupplaga 1948)
- Schelin, Lotta, *Bevisvärdering av utsagor i brottmål*, Nordstedt, 2007, Stockholm
- Sjögren, Wilhelm, *Den svenska processrättens historia: anteckningar efter föreläsningar*, Uppsala, 1912
- Stening, Anders, *Bevisvärde*, Uppsala, 1975

Sterzel, Fredrik, *Författning i utveckling: tjugo studier kring Sveriges författning*, Iustus, Uppsala, 2009

Stevenson, Charles L., *Ethics and Language*, Yale University Press, New Haven, 1944

Strömberg, Håkan och Lundell, Bengt, *Allmän förvaltningsrätt*, 23 uppl., Liber, Malmö, 2006

Sundberg, Halvar G. F., *Allmän förvaltningsrätt*, Nordstedt, 1955

Sveriges rikets lag: gillad och antagen på riksdagen 1734, Faksimilutgåva till 250-årsdagen av lagens tillkomst efter den första i antikva tryckta upplagan av år 1780, Institutet för rättshistorisk forskning, Stockholm, 1984

Tamanaha, Brian Z., *On the Rule of Law: History, Politics, Theory*, Cambridge University Press, Cambridge, 2004

Träskman, Per Ole, ”Brottsligheten och dess bekämpande – en reflektion om verkliga hot och hotbilder”, *Svensk Juristtidning*, 2007 s. 101

Träskman, Per Ole, ”Rimligt eller inget rimligt tvivel”, i Kleineman, Jan, Westberg, Peter och Carlsson, Stephan (red.), *Festskrift till Lars Heuman*, Jure, Stockholm, 2008

Weigend, Thomas, ”Is the Criminal Process about Truth?: A German Perspective”, *Harvard Journal of Law and Public Policy*, 2003, vol. 26, s. 157-174

Welamson, Lars och Munck, Johan, *Processen i hovrätt och Högsta domstolen: rättegång VI*, 4 uppl., Nordstedt, Stockholm, 2011

Westberg, Peter, i *Rättssäkerheten i brottmål: ifrågasatt av Justitiekanslern*, Lunds domar akademi, Lund, 2007

Zila, Josef, ”Om rättssäkerhet”, *Svensk Juristtidning*, 1990 s. 284

Otryckta källor

Intervju med Martin Sunnqvist, hovrättsassessor i Hovrätten över Skåne och Blekinge, 15 maj 2013⁴⁰⁵

Intervju med Sylvia Åberg, tingsrättsfiskal i Malmö tingsrätt, 15 maj 2013

Intervju med Jesper Blomberg, justitiesekreterare i Högsta förvaltningsdomstolen, 20 maj 2013

---

⁴⁰⁵ Transkriberingar av samtliga intervjuer finns tillgängliga hos författaren.

Intervju med Björn R. le Grand, hovrättsråd i Hovrätten över Skåne och Blekinge, 22 maj 2013

Intervju med Fredrik Van Keesbeeck Andersson, t.f. hovrättsassessor i Hovrätten över Skåne och Blekinge, 22 maj 2013

Rättsfallsförteckning

Svenska rättsfall

Högsta domstolen

NJA 1980 s. 725
NJÄ 1982 s. 164
NJÄ 1988 s. 40
NJÄ 1990 s. 555
NJÄ 1991 s. 83
NJÄ 1992 s. 446
NJÄ 1993 s. 68
NJÄ 1993 s. 616
NJÄ 1996 s. 27
NJÄ 1996 s. 176
NJÄ 2002 Not C 11
NJÄ 2003 s. 591
NJÄ 2004 s. 702
NJÄ 2009 s. 447
NJÄ 2010 s. 671
NJÄ 2012 s. 45

Tingsrätt

Attunda tingsrätts dom i mål B 7507-09, 10 maj 2010

Högsta förvaltningsdomstolen

HFD 2011 ref. 10

Europadomstolen och kommissionen

Europadomstolen

Airey mot Irland, 6289/73, 9 oktober 1979 (dom)
Albert mot Rumänien, 31911/03, 16 februari 2010 (dom)
Barberà, Messegué och Jabardo mot Spanien, 10590/83, 6 december 1988 (dom)
Brandstetter mot Österrike, 11170/84;12876/87; 13468/87, 28 augusti 1991 (dom)
Bulut mot Österrike, 17358/90, 22 februari 1996 (dom)
Bönisch mot Österrike, 8658/79, 6 maj 1985 (dom)
Cudak mot Litauen, 15869/02, 23 mars 2010 (dom)
De Cubber mot Belgien, 9186/80, 26 oktober 1984 (dom)
Dikme mot Turkiet, 20869/92, 11 juli 2000 (dom)

Edwards mot Förenade Konungariket, 13071/87, 16 december 1992 (dom)
Ferrantelli och Santangelo mot Italien, 19874/92, 7 augusti 1996 (dom)
Fomin mot Moldaiven, 36755/06, 11 oktober 2011 (dom)
Foucher mot Frankrike, 22209/93, 18 mars 1997 (dom)
Georgiadis mot Grekland, 21522/93, 29 maj 1997 (dom)
Hadjianastassiou mot Grekland, 12945/87, 16 december 1992 (dom)
Hauschildt mot Danmark, 10486/83, 24 maj 1989 (dom)
Hiro Balani mot Spanien, 18064/91, 9 december 1994 (dom)
Imbrioscia mot Schweiz, 13972/88, 24 november 1993 (dom)
John Murray mot Förenade Konungariket, 18731/91, 8 februari 1996 (dom)
Kamasinski mot Ryssland, 9783/82, 19 december 1989 (dom)
Kuopila mot Finland, 27752/95, 27 april 2000 (dom)
Loewenguth mot Frankrike, 53183/99, 30 maj 2000 (beslut)
Lundevall mot Sverige, 38629/97, 12 november 2002 (dom)
Nideröst-Huber mot Schweiz, 18990/91, 18 februari 1997 (dom)
Pesti och Frodl mot Österrike, 27618/95; 27619/95, 18 januari 2000 (beslut)
Piersack mot Belgien, 8692/79, 1 oktober 1982 (dom)
Pullar mot Förenade Konungariket, 22399/93, 10 juni 1996 (dom)
Ruiz Torija mot Spanien, 18390/91, 9 december 1994 (dom)
Sabeh El Leil mot Frankrike, 34869/05, 29 juni 2011 (dom)
Sakhnovskiy mot Ryssland, 21272/03, 2 november 2010 (dom)
Sander mot Förenade Konungariket, 34129/96, 9 maj 2000 (dom)
Suominen mot Finland, 37801/97, 1 juli 2003 (dom)

Europakommissionen

Nielsen mot Danmark, 19028/91, 9 september 1992 (beslut)
Schouw Nielsen mot Danmark, 343/57, 15 mars 1960 (beslut)